

ІВАН
БОДНАРЧУК

У

ДОРОЗІ
ЖИТТЯ

У ДОРОЗІ ЖИТТЯ

**Присвячую моїм онукам
Романові і Ларисі
*автор***

IVAN BODNARCHUK

ALONG LIFE'S JOURNEY

A Novel About the Life of an Immigrant Youth

diasporiana.org.ua

**ASSOCIATION OF UKRAINIAN WRITERS
for Children and Youth**

TORONTO

1986

CANADA

ІВАН БОДНАРЧУК

У ДОРОЗІ ЖИТТЯ

ПОВІСТЬ З ЖИТТЯ ЕМІГРАЦІЙНОЇ МОЛОДІ

Обкладинка: В. Беднарський

diasporiana.org.ua

ОБ'ЄДНАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ЛІТЕРАТУРИ
ДЛЯ ДІТЕЙ І МОЛОДІ

ТОРОНТО

1986

КАНАДА

У цій повісті головними персонажами являються Іванка й Денис — наша молодь. Денис, що збився з дороги і пішов шляхом волоцюг, зустрічає свою подругу дитячих літ Іванку, яка, після різних перешкод і труднощів, допомагає йому вийти в люди. Денис покохав Іванку...

У повісті зударяються два світи — світ старших і молодших, народжених в Україні і поза її межами.

Повість написана цікаво, легко й приступно; на конкурсі ОПЛДМ (1985 р.) була відзначена.

Повість повинна послужити корисною літературою як для молоді, так і молодших батьків, народжених уже поза межами України.

ЮНІ СПАЛАХИ

Вже другий тиждень Денис плівся вулицями міста — загублений. Перед дев'ятьма роками він переселився з матір'ю до Ванкуверу, а тепер повернувся на стежки свого дитинства і блукав вулицями міста нічиїм. Місто розрослося новими будовами і мережею вулиць. Денис приблукався до хатини, в якій народився і зростав. Вікна хатини були забиті дошками. Хатина нагадувала тепер загублене в бур'янах вороняче гніздо. Крадькома підступив під самі віконця, крізь шпари дощок заглянув досередини. Обстановка хатини говорила, що тут уже хтось жив, але тепер хатина ця світилася пусткою і стежка до неї спорищем зацвіла. Обізналась до нього своєю зажурою самітня груша на причілку. Під грушею Денис призбирав кілька грушечок. Розкусив одну, грушки були ще зелені, тверді і терпкі. Набрив їх у кишені і по одній витягав, їв їх пожадливо.

Того вечора він плівся навколо хати і переспав на порозі. Уночі снилося йому, що ніби десь мати простеляла під грушею верету, виносила з хати вечерю... В родинному колі Денис вечеряв. А потім: буревій, громовиця і потоки каламутної води...

Денис прокинувся зі сну. Відкрив очі. На нього витріщився зеленими очима чорний кіт. Кіт засичав і зник у бур'янах. „Обидва ми здичавіли і втікаємо один від одного”, — подумав Денис.

Він вийшов на вулицю, все і всіх хотів бачити, але щоб ніхто його не впізнав. „Пригодилася б мені тепер тут шапка невидимка”, — подумав. А тут оця Іванка. Денис відвернув очі, вдавав, що не впізнає її. Пробував якось висмикнути, але не вдалось. Іванка наздогнала його і шарпнула за рукав.

— Це ти, чи не ти, Денисе? Як ти тут узявся? — здивовано втупилась у нього очима. — Ти що, не впізнаєш мене? Кличу, — не оглядаєшся. — Іванка стала Денисові впоперек стежки. Денис зніяковів і не знав, що їй сказати. Стояв,

немов укопаний. Вуха зарожевілись, очі сіпнулись і зайшли сльозою.

— Я була б тебе і не впізнала, але ж бачила тебе на „Вовчій Тропі”. А тут говорили, що ти виїхав з матір’ю до Ванкуверу. Це ж уже близько десять років тому, ні?

— Так, Іванко. Я живу у Ванкувері. А оце вже два тижні тут...

— Два тижні тут і ти не зайшов до нас? То що тобі за це належиться? Що, ти здичавів, чи що? Забув стежку до нас?

— Ввел, збираюся зайти та все якось так...

— І, ти якось так? Такий собі дивак!...

Проходили вулицями. Зелені вулиці пахли випарами квітів. Іванка оповідала Денисові про своїх колег і друзів дитинства. Голос її часто вибухав веселим реготом.

— А як твій брат Андрій? — запитав Денис.

— О, не питай! Виріс, ти б його й не впізнав... Часто згадує тебе... дуже ми дивувалися, що не пишеш, не признаєшся...

— А Оля Вербова?

— Збирається заміж виходити...

— Що ти кажеш, справді?

— Хлопець її кінчає медицину цього року... А ти пригадаєш її, Денисе?

— Та чом би ні? Ту чорнявку, що кожного літа виїздила до баби на вакації, на ферму?... Така була собі плаксійка, з задертим носом. Вічно плакала чогось. Внесла в хату жабу й казала, що то риба.

— О, о, о! Ця ж сама. Ой, а ти не чув, вона мала нещасливий випадок. Її авто вдарило, вона довго лежала в гіпсі. Цілий рік до школи не ходила. Лежала прикута до ліжка своїм каліцтвом. Мама її померла, батько одружився вдруге, тепер вона має маленького братика. Але що я хотіла тобі сказати... Вона написала книжку — написала повість.

— Та невже?

— Так, всі тепер захопились нею. Кажуть — талант. От так, небоже! Хто то був би того з неї сподівався. А це так, цілий рік лежала в ліжку і тільки читала. Читала книжку за книжкою, ніхто не міг настачити їй тих книжок. А тоді й

сама взялася за перо. Ну, і пощастило їй!

— Це так інколи трапляється, — сказав Денис, — що в нещасті людина знаходить своє щастя. Але хто то був би від неї сподівався? Хоч, щоправда любила вона оповідати якісь небилиці.

— А брехунка була, не доведи Господи! Як почне щось фантазувати, то наговорить такого, що ні приший, ні прилатай. А то диви, що з неї вийшло! Зміни в нас великі, хлопче. Ніхто і ніщо на місці не стоїть.

Денис з Іванкою ішли беріжком потока. Денис згадував, як він з Андрієм, як були маленькими, тут спускали кораблики по воді...

— Ми лише, як вивчили азбуку, — оповідав Денис, — то зразу почали листи писати. Писали листи в Україну, клали ті листи на кораблики, замаєні прапорцями, і пускали за водою в Україну. Яке цікаве було наше дитинство! Ми сприймали життя, немов казку.

— Ну, але ти розкажуй мені, Денисе, де ти тут зупинився і що думаєш робити? Ти вже, мабуть, на студіях? — запитала Іванка.

Денис плів щось незрозуміле, викручувався.

— Ввел, ай ду ноу... розглянуса... може й буду щось студіювати...

Іванку з Денисом над самим потоком наздогнав гурт хлопців і дівчат, що висипались із школи. Обступили їх, втупивши очі в незнайомого.

— Ану, чи впізнаєте цього? — запитала Іванка. Міряли Дениса від ніг до голови.

— О, а чи це ж не той, як його, той Дем'ян, що ні людям, ні нам, казала учителька, — сказав котрийсь, і всі зареготались..

— А де ти, хлопче, проживав, що ні разу сюди не завітав? — запитали. Денис зніяковів.

— Ввел... — здвигнув Денис плечима. Со вот?

— Він жив у Ванкувері, — заступилась за Дениса Іванка, — років два тому, я зустріла його на „Вовчій Тропі”, була б і не впізнала, але зачитали його прізвище, він підніс руку, тож я й пригадала собі його. Він же Андріїв колега.

— Та ти, голубчику, попав у добрі руки, — сказав з гурту Лукаш. — Іванка зараз почне українізувати тебе...

— Набагато я зукраїнізувала тебе, га?

— Мене не треба українізувати, я українцем народився, мама мене українцем охрестила, українською стравою годує, то якого ще ти українства з мене хочеш? Але постривай! Як то ми маленькими співали? Дозволь мені, Іванко, пригадати:

„Українець я маленький, українець батько й ненька,
Українська вся родина, Україна мені мила...”

— з насмішкою відтарабанив Лукаш.

— А я б це тобі, Лукашу, дещо перефразувала. Бо ти вже не маленький, то краще буде так:

Українець я великий,
Українець я безликий,
Українська вся родина,
Тільки я собі личина.

Гурт зареготався. Посипались дотепні репліки з гучними насмішками.

Денис у цьому гурті, немов у важкому гарті, бо кожен присікався до нього, з якимись питаннями, насмішками. Денис тільки прів, а відбитись не було в нього слів. Іванка побачила, що Денис не дасть собі ради. Спочатку допомагала Денисові, а тоді сказала:

— Ну, то підемо, Денисе, бо тут з цим гуртом не вийдеш. Це ті, що беруть з деяких предметів літні курси. Всі вони дотепні, але в науці відстають.

Коли Іванка з Денисом віддалились, за ними посипались з гурту репліки:

— А уважайте, не заблудіться!... Не йдіть берегом, щоб не підсковзнулись... Тримай, Іванко, Дениса за руку!...

Іванка тільки махнула їм рукою, а Денис і не оглянувся.

— Чуєш, Денисе, що вони кажуть? Ти розумієш по-українському?...

— Я розумію, але говорити... не годен...

— О, ти розумієш, але не говориш, — розсміялась

Іванка. — А говорити, сину, треба, якщо хочеш мову вивчити... Ти ж колись говорив, а що сталося? Ну, дивись на нього! Такий гарний хлопець — українське чоло, очі, ніс, а язик що, приріс? Що з язиком? Не привик, чи прилип? — насмішливо говорила Іванка.

— Постривай, Іванко! Не знаєш ти моїх обставин, то й не говори. Це таке в мене: поки мама була неодружена, в хаті в нас була своя мова. А одружилась, прийшов вітчим із своїми дітьми: жінка його була чужинка, діти мови нашої не знали і витиснули з хати нашу мову. По нашій мові залишилось тільки „Богородице, Діво, радуйся!” — Денис більш висловлювався по-англійському.

— Ти ж бо трохи знаєш, то й не пізно тобі вивчити мову.

— Звичайно, мову ніколи не пізно вивчити...

— Може тому ти такий скремпований; не такий ти був...

— Може й так... Ввел...

Вони зупинились біля фіртки.

— Дивись, Денисе, гойдалка, на якій ми так любили гойдатись... Ходи, погойдаєш мене, як колись, — кокетливо мовила Іванка Денисові.

— Ти, Іванко, виросла, немов тополя, а дитячою так і залишилась.

— А ти, Денисе, занадто несміливий. Такий був настирливий, влізливий, а тепер, я й не впізнаю тебе. Такий вродливий, а характером залишився якийсь не наш.

Денис стояв остовпілий, задивлений на німих свідків свого дитинства.

— Дивись, Денисе, яблуня... Пригадуєш собі, як ти помагав мені збирати яблука...

— То чом би ні. Як дивлюся, ти завжди у віночку, із довгими стяжками... З кошиком на руці...

— Вел, вел, вел...

Іванка просила Дениса зайти в хату, але він ніяквів і зволікав.

— Вибач, Іванко, може іншим разом... тільки не сьогодні...

— Ні, ні! Не викручуйся. Ти мусиш зайти в хату. Тобі нічого не допоможе.

Чи пам'ятаєш нашу зустріч під яблунею?

Денис з приємністю ковтав кожне Іванчине слівце, але відкритись їй не насмілювався. Іванка наполягала:

— Батькам цікаво буде побачити тебе, дев'ять чи десять років не бачили... Ану, чи впізнають тебе? Може й брат Андрій сьогодні приїде, цікаво буде...

— Ні, вибач, Іванко, не сьогодні ще...

— Тобі, Денисе, нічого не допоможе, я тебе не пушу! — і вирвавши з рук Дениса шапку, наробила галасу: — Мамо, мамочко! Ходіть, допоможіть мені затягнути цього впертюха в хату!...

— Що там сталося? — долетів з хати мамин голос.

— Чуєш? Мама побачила тебе і нікуди тобі вже викручуватися.

Денис, вкрай скремпований, подався за Іванкою. Ступав по східцях, немов до великого храму, де прожектори мали зараз просвітлити його душу, що ані тіні, ані порошині не схватись. Східцями на поверх він виносив важкий багаж загублених днів. Перед ним відчинились двері, привітно його зустріли; обцілювали, мов рідного, подивляли його ріст, красу...

— Ти дивись, він у маму вдався, — з захопленням говорила Іванчина мама, — такий стрункий, з орлиним носом, чорнобривий, а очі немов у крука...

— У маму, кажеш, удався? А чого такий несміливий та мовчазний? Мама була смілива, бистра, говірка, а в нього тільки „єс” або „ноу”.

— А, він соромливий. Підожди, хай хлопець осмілиться, то й відкриється нам. Чи не так Денисе? — запитала мама. Денис опустив голову...

— А як це ви, діти, знайшли один одного?

— Та ж я його, мамо, бачила на „Вовчій Тропі”, але й там він утікав від мене. А тут дивлюся, хтось ніби знайомий... Денис чи не Денис? Немов Денис. Я за ним, ближче, думаю, він чи не він?... Він оглянувся і надав кроку. О, це ти, небоже, не пробуй утікати, від мене не втечеш! Дігнала я його і за рукав, а він, немов уловлений на якомусь злочині, тільки повіками тріпає.

— Ну, то скажи нам щось! Оповідай, як там мама, брат,

сестра?... Мама, чуємо, одружилась, то як твій новий тато?

Денис тільки здвигав плечима, притакував, червонів і пітнів, благально дивився на Іванку.

— Де ти зупинився? Залишися в нас!... Чи багато в тебе речей?

— Та не в речах справа, але я ще розглянуся... — Денис дивився на Іванку, немов просив у неї помочі, бо розмовитись йому було дуже тяжко. Але Іванка не знала, що можна було тут сказати у користь Дениса.

— Підожди, чого це ти так нагло напався на хлопця?! — сказала мама, глянувши співчутливо на Дениса.

— Чекай, жінко, а хто ж дітям розкаже, як не ми — їхні батьки? Ми вже вертаємося звідти, куди вони прямують. Може ми в дечому й помилились, то щоб нашим дітям не повторяти наших помилок. Щойно тепер ми бачимо, що корисне було для нас, а що зайве. Життя, як та ріка, що пливе своїм руслом, очищується, а інколи виходить із своїх берегів, шукає собі нового русла. Передистильовується наше життя... весь бруд осідає на дні і тільки прозоре плесо лишається, мов дзеркало, в якому ми бачимо наше обличчя. Так, діти, ми вами вже були, а ви нами ще будете. Не треба вам починати спочатку, від себе, а при всьому використовуйте досвід своїх батьків...

— Так було, та де це було? Було і загуло, а дітям треба в нових обставинах жити, — сказала мати з прихованим болем і гіркотою. — Інший світ, інші люди настали... Що було — вже не повернеться, — захиталась журливо, мов берізка на вітрі у дощеву днину.

— Чекай, жінко, годі! В якому це іншому світі? Світ один, як одне сонце. Сонце як сходило, так і сходить, і заходить на свійому місці. Бог один, був і є, а ти будеш мені говорити... Та ж зло було і є злом, а добро було добром і є ним... Ніч і день — світло і темрява, як вогонь і вода.

— Я вже чула це. Це перестаріла твоя пісня. Кажеш — нічого не міняється. Аджеж світ міняється і люди міняються. Ми старіємося і відходимо, приходять нові покоління...

— А правда між людьми залишається правдою — вічною правдою, — сказав батько.

— Ти, чоловіче, не забувай, що ми не вдома...

— Як це не вдома? Я ж у своїй хаті. А у своїй хаті — своя правда... Не роби мене, жінко, у моїй хаті чужим! У моїй хаті святі образи, своя мова — моя -Україна. Хата моя належить до своєї громади, а громада до спільноти, а спільнота живе Україною — живущою Україною, байдуже, як далеко вона від нас. Ми живемо її теплом. Вона опромінює нас своїм світлом — це наше сонце. Без нього ми зникли б, як рослина без води.

— Ну, досить... Залиши дітей у спокою, хай вони про своє, по-своєму поговорять.

— Чекай, жінко! Нема свого й не свого — все воно наше; все воно нас тісно в'яже. Діти без нас, а ми без дітей нічого не варті. Наш розум, наш досвід, а їх запал... Так було і буде поки світ-сонце. Будьте сміливі діти! Сміливо ступайте вперед, пробивайтеся в життя, вам нічого соромитись... Діти, ми народ творчий, працьовитий, щирий і жертвенний. Жаль, що мало ви знаєте про нашу скитальщину. Там нас, українців з різних закутків України, німець загнав за дроти: голодом морив — старі і діти мерли, як ті мухи в пізню осінь. Молодших виганяв копати рови, а в бараках — нужда, голод і холод. За огорожею в ліску виростили гроби — безхресне кладовище. Гірше худоби трактував нас німець...

— Та що ти будеш дітям говорити про те, що минуло і більше не повернеться, — сказала мати, заломивши руки, хитаючись, як коловатня на вітрі.

— Діти ж повинні знати наше минуле. Знати, як ми тут опинились, та чому ми тут? В нас же є наша рідна земля... — сказав батько.

— Рідна земля, кажете, а хто з нас її бачив, — втрутилась Іванка. — Так багато говорите про Україну, про Шевченка, — все воно вам близьке, любе, а що ми можемо сказати, як ми тої України не бачили й не знаємо?... Нам треба, щоб тут народився нам Шевченко — новий Шевченко.

— А хіба Шевченко тут не живий? Шевченко вічний, як вічна Україна, — продовжував батько. — Ось шафа з книжками — скарбниця нашого духа... Мову знаєте, тож ключ до цієї скарбниці маєте. А там і мудрість своя, як сказав Шевченко. Як будете читати, то й нові Шевченки народяться...

Іванка підійшла до матері й шепнула: „батько розговорився, а Денисові нудно; батько й не знає, що Денис мови нашої не розуміє”. Мати нишком глянула на Дениса, потім на батька, хитнула йому головою, а батько продовжував.

— А як визволили нас американці, зодягли і нагодували, то тоді ми пісню свою й заспівали. За дротами, на пісках, свою республіку творили: церкву збудували, дім культури, театр, хор; відкрили школи, видавництво, тут проявили себе наші мистці, різьбарі, письменники, академіки. Кожного дня відбувались різні виклади, доповіді, лекції. Відкрились різного рода курси, майстерні: різьбарства, малярства, кераміки, ткацтва, килимарства. Народ наш показав, що він може, коли дати йому волю. Керівник УНРА, що приїжджав на оглядини, казав: це школа, це академія!... Перед цим народом велике майбутнє...

— Ну, то буде вже! Розпатякався... Відпусти дітей! — обізвалась мати.

Іванка з Денисом виходили зворушені, увійшли у вітальню. Сонце, що проводило їх беріжком понад річку і підвело до самих воріть, тепер націлилось у вікна і розвісило на стінах свої мрійливі фіранки. Іванка з приспівом підійшла до фортепіяна, відкрила його, запитала:

— Чи ти, Денисе, любиш музику?

— О, ще й питаєш... Хіба щось милішого на світі є, як музика? По-моєму музика — це окремий світ — найсвятіше, що людині дано. Це божество... Жаль, що не кожній людині приступне воно. Мені здається, що люди-злочинці — це ті, які не вповні відчувають красу світу. Музика, мабуть, їх не бере. Вони тупі й глухі...

Іванка зразу немов з решета пересіяла кілька акордів, а потім мовчки, задивилась десь у стелю, надумувалась. Розгорнула збірник мелодій Чайковського. Денис сидів поруч, перегортав їй сторінки, а увертюру Баха заграли на чотири руки. У відкритих дверях стояла, прислухаючись, мати. Прийшла просити на обід, не хотіла переривати їм гру.

— Іванко, обід готовий, проси Дениса, — сказала мати, як перестали грати.

— Зараз, мамо, — сказала, і продовжувала гру. Її гра

обсотувала Дениса ніжними струнами почувань, зливалась із промінем сонця на фіранках, привертала щось далеке, невловиме, чарівне.

Денис не зводив очей з профіля Іванки. Вона чарувала його своїм поглядом, усмішкою і чудовою грою. Краса її переливалася з грайливою мелодією і полонила Денисову душу.

Іванка на хвилину перервала свою гру, пальці ще затримала на клявішах, а очі підвела на Дениса.

— Слухай, Денисе, якщо ти бажаєш зустрітися з нашим товариством, твоїми й моїми ровесниками, прийди на мої уродини, це 28 серпня. Знаєш, день мого народження збігається з уродинами моїх приятельок. Від декількох років ми дуже приємно проводимо спільно наші дні народження. А наші хлопці вже назвали цей день — народженням трьох: Людмили, Іринки й Іванки. Відтоді ми кожного року чергуємось — влаштовуємо один рік у Людмили, другий — в Ірини, а оце — третій рік — буде в мене. Ці святкування проходять дуже гучно, мило і цікаво. Збирається все наше товариство — дівчата і хлопці. Ми забавляємось по-своєму: народне обладнання, наша страва, рідна пісня і забава. Ми тоді почувасьмо, немов далеко десь — на батьківських землях. Прощу тебе, прийди — не пожалієш. Тут багатьох зустрінеш, колегам себе пригадаєш, з новими познайомишся... забавишся. Я тебе прощучу, запиши собі цю дату. Може ми ще до того часу зустрінемось з тобою, але я вже від сьогодні пригадую тобі і запрошую тебе, прийди на мій день народження. Пам'ятай, що перший танок на моїх уродинах з тобою!... Тепер я дещо тобі покажу із наших світлин, але пересядьмо на канапу, бо тут не вигідно буде...

Діти, обід готовий! Просимо, заходьте, — просила мама.

Іванці знову довелося мотатися з Денисом, поки умовила його сісти до обіду. Коли вони увійшли в їдальню, батьки вже стояли біля столу в молитовній позі. Денис, з опущеною головою, вкрай засоромлений, підійшов до столу. Іванка уголос проказала молитву.

Мама подавала їжу. Іванка заходилася біля Дениса.

Денис був, як не свій. Він виявив свою незграбність з ножом і вилкою, серветка з колін зсунулася під стіл, він зігнувся підняти, хитнув столом і на столі розілллася кава. Іванка поспішила стерти стіл, наллала Денисові свіжої кави. Батьки обмінялись поглядами, здавили в собі сміх.

— Ну, то я вже наговорився, Денисе, багато сказав, а від тебе ми ще нічого не почули. Як там у Ванкувері? — запитав батько.

— Ти, здається, студіюєш дентистику, — втрутилась мама. — Це добре, бо закінчиш, батько тобі справить інструменти, влаштує тебе і сам будеш собі на своєму хлібі.

— О, і знов, що це вони нав'язують мені якусь дентистику... хто це їм наговорив таке...? — подумав Денис.

— Дентистика — добре, — докинув батько, — але не так то нам дентистів треба, як молодих журналістів, політиків, філософів...

— Діти дивляться, з чого хліб їстимуть... Андрій наш студіює медицину... дуже гарні оцінки в нього, великий поступ робить... А Іванка добра п'яністка, кінчає середню школу, то ще не знаємо, що буде далі студіювати... Вона любить музику. Музика гарна та з неї їсти хліба не буде. Нехай іде на медсестру, — доповіла мама.

Іванка заперечила головою.

— Я люблю мистецтво, — сказала.

— Мистцем треба народитись, — додав батько.

— А ти знав, Денисе, Матвіїшиного? Мабуть, що знав, бо він десь буде твій ровесник. Хлопцеві в голові перевернулось, натягнув на ший залізний ланцюг та й ходить босяком по місті... Чи і у вас там є ці свої, як кажуть, бітники? — запитала мама.

— А де ж їх нема, — додав батько. — Недуга ця охопила цілий світ.

Денис жадної відповіді на ці питання не дав. Тільки думав: „Коли б уже скінчилось це обслідування. Не хотів я заходити в цю хату, бо й сподівався, що всі вітри тут сипатимуть мені піскою в очі...”

Після обіду Іванка підійшла до батька, щоб дозволити їй пройтися з Денисом, показати йому будову нової церкви.

Батько, очевидно, не мав нічого проти цього, а мати тільки наказала, щоб ще за сонця повернулась додому.

Денис з Іванкою пройшлися повз церкву, зупинились у парку.

— А як у тебе, Денисе, з українською мовою?

— А от так, як чуєш... Ніяк.

— А чому це так? Ти ж у дитинстві знав мову, як і ми всі.

Та й у школі вчився.

— Так, учився. Але те, що я знаю, то без нього можна обійтись.

— Ти ж згадуєш, що ще в дитинстві з Андрієм пускали кораблики в Україну. Андріїв кораблик таки десь прибився до берега України... А що з твоїм? Десь заблудився?...

— Може заблудився, а може десь і в дорозі розбився. Я не знаю. Мова в мене бідна... Я вже виріс із мови, що вивчав у школі, мова про „котика і півника” уже мені не вистачає...

— І ти від „котика і півника” не зробив ані кроку в мові? А я б не жила самою чужою мовою. Рідною мені мова українська. Цілий день у школі, на вулиці — всюди чужа мова, тож як вийду зі школи, біжу додому. Не біжу, на крилах лечу, бо це — додому. Другого рідного дому у мене немає. Тут батько, мати, рідна мова, своя страва, рідна пісня — легше якось віддихається. На один місяць я була поїхала в Південну Америку, то шукала своїх людей, немов ліку на наболілу душу, затужила за рідним домом, батьками...

Така розповідь співбесідниці Дениса більш нудила, ніж цікавила.

— Ну, а як воно в тебе, Денисе?

— Ввел, ай донт кер...

А чому так? Оженишся, будуть в тебе діти і не буде в хаті рідної мови? То що ж буде їм рідним? Ні, я не уявляю собі, як жити відірваним від свого кореня. Це ж мука! Це ж важкий гріх на душі...

— Але ж живуть і так люди...

— Живуть, хіба не повним життям. Сьогодні від дитини вимагається знання декількох мов. То ж як це? Чужі мови вивчати, а свою рідну не знати? У кожного народу — своя

мова. Це ж Богом дана нам наша мова! За нами тисячоліття хрещення України, а наша мова одна із групи слов'янських мов...

— Я признаюсь тобі, Іванко, що я ніколи не приділяв особливої уваги вивчання української мови. Мова — засіб комунікації. Будь-якою мовою можна порозуміватись. Ось ти говориш до мене тільки по-українському, а я до тебе по-англійському й ми одне одного розуміємо.

— Ні, Денисе, мова — не полова. Це душа народу.

— По-моєму мова, як і музика, може бути одною для всіх.

— Ні, Денисе, — мова — одне, а музика — друге. Музика промовляє до наших почувань, а мова і до ума. Роля мови кожного народу одна і та сама. У кожного народу є своя мова, своя душа, свій розум і своя музика, — цього мені не заперечиш.

— Ти, Іванко, маєш рацію. Я не стану з тобою сперечатися. Ми можемо ще два дні і дві ночі говорити, а цього не переговоримо. Я не заперечу, що в кожного народу своя мова, і свою мову треба знати, але проблема в тому, що ми вже виростили із своєї мови. Вона стала для нас невивістачальною. Наша думка претяється вперед, а слово гамує. Кажеш, мова — душа народу. А ось, у мене української мови, як кіт наплакав, а душа є.

— Душа є, але вона знидіє, як не матиме належної поживи і простору. Треба їй того для свого лету. Ти ж чув, що мій тато говорив! Зрозумів ти його?

— Зрозуміти я зрозумів, але...

— Але що?

— Батько твій, Іванко, не має рації, коли говорить: „Ми, діти, вами вже були, а ви нами ще будете”. Батьки наші ніколи нами не були так, як ми нашими батьками ніколи не будемо, — з огірченням сказав Денис.

— Це, Денисе, в тому розумінні, що ми прямуємо туди, звідки батьки наші вже вертаються...

— Ні, Іванко, батьки наші думають, що ми маємо бути такими, як вони колись були і такими, як вони зараз є. А вони в цьому помиляються, бо час на місці не стоїть. Де вони

виростали, а де ми? В яких умовах вони жили, а в яких ми? Кружляння земної кулі нам не спинити...

— То ж, як ти думаєш? Не йти нам слідами наших батьків, а залишитись тут нічиїми?

— Життя нам покаже, куди нам і як.

— Наше життя в наших руках.

— Це ти так думаєш, Іванко, а воно не завжди так. Ось послухай мене... Але чого ми стоїмо, сядьмо на лавочці і поговоримо.

Денис узяв Іванку за стан, і, придержуючи їй кроку, продовжував:

— Облишмо дискусії наших батьків. Будьмо друзями. Може ми один одного краще зрозуміємо, як наші батьки нас розуміють. Я тобі щось скажу, але ти нікому про це не говори: я покинув хату...

— Що, ти покинув хату? — вигукнула Іванка, зупинившись на кроці.

— Стривай, не кричи! Що ж тут дивного? Це ж закон природи. Дивись, пташеня, як лиш опіриться, покидає гніздо і шукає свого... Поки вчать батьки, а потім життя навчає. Не треба боятися його. Треба пробувати своїх власних сил... В житті треба гартуватися... Життя тяжке...

— Ні, ні, так не кажи, Денисе. Ми ще не повнолітні. Батьки нам ще потрібні.

— Так, вони нам потрібні, коли б лише не збивали нас із ніг, не нав'язували нам своїх думок, щоб розуміли нас і дозволили нам робити по-нашому. Кажу тобі, Іванко, інше воно в тебе, а інше — в мене. Батька свого я не пам'ятаю, а це вітчим — у нього свої діти. Казав мамі, що має лише двоє, а потім привів третє, а там і четверте знайшлося. Мама їхня була чужинка. Мова наша їм чужа, не зрозуміла. А мама моя для всіх дітей хотіла бути мамою.

— А вітчим не українець? — запитала Іванка.

— Та був колись, поки не одружився з чужинкою; а одружився, то й зчужинився. От таке то, Іванко!

— А твій брат, сестра?...

— Та їм добре, вони вже на своєму, незалежні.

— А що ти? Який у тебе плян, Денисе?

— То, власне, цей плян мене поплутав.
— Як то?
— Ет, багато говорити... То таке, Іванко. Мама хотіла бачити мене священиком, вітчим — дентистом, а мене взяла музика. Вітчим розсердився на мене і гітару мою розбив на моїй голові на тріски, а мене збив на винне яблуко. Лице в мене було синє, як афина. Я, як заглянув у дзеркало, та й перелякався. Сам себе не впізнав.

— Та ти такий великий, та й дався так бити?...

Ти, Іванко, не знаєш мого вітчима, у нього важка рука. Але все одно, я був би пімстився йому, та жаль мені мами. Мама любить дітей, а що вона без нього робила б з дітьми?

— То ти не думаєш до них вертатися?

— Ні, я вже давно покинув хату...— сказав Денис, переламавши гілку, що лоскотала йому чоло.

— А як живеш?

— Як живу? Як черв'як у хрину. То тут, то там, працював фізично на поденній роботі. Переночовував у парку...

— А тепер?

— Та тепер так. Я тобі щось скажу, Іванко, тільки ти нікому про це... Я прибув сюди із групою бітників. Чула про таких?...

— Що! — скрикнула Іванка, втупивши в Дениса проникливий погляд. — Ти з бітниками?

— А що тут страшного?

— Ще й питаєш,— розглянулась Іванка навколо, немов піймана на чомусь лихому.

— Стривай, Іванко, дай мені виговоритись. Але сядьмо ген там на лавочці, даймо людям дорогу, звільнім їм стежку.

Сиділи в парку на лавочці, під похилою білою берізкою. Вітрець перелистковував зелені листочки, нашіптуючи тут чийось загублену романтичну пісеньку.

— Уяви собі, Іванко, темну дощову ніч у парку. Я заснув на лавці під кріслатим деревом. Збудили мене холодні краплі дощу, що скапували на моє обличчя. Підніс я голову, розглянувся навкруги, а по парку нипають якісь тіні. Неподалеку від мене, з-під брезента, показалаось чиясь голова, в чорних устах жевріла цигарка. По короткому часі

голова піднеслася, перегукнулася зі мною.

— Ти не змерз? — спитав мене. — Ходи під брезент, удвох буде тепліше.

Я був змерз на качан і тільки чекав, щоб десь захиститись від дощу. Ми завинулись у брезент, познайомились. Він мені про своє, а я про себе. Виявилось, що їх тут ціла група. — Прямуємо, каже, на схід, — та й почав викладати свою ідеологію. Каже — гарний світ, але людина його споганила. Погоня за фізичним існуванням притупила в людей душу. Людина стала слугою своїх непотрібних забаганок. То ж цей світ мусить упасти, а новий настати. Людина спаскудила світ і людина повинна направити його. Починаємо від себе. Житимемо примітивним життям, гартуватимемо своє тіло, ради душевних потреб. У кожного з нас якимсь замилюванням озивається душа. В кого душа рветься до музики, в кого до співу, а в кого до танцю: в кожного своє покликання. Тільки вдосконалюватися треба. Геть із розкошами, солодощами, одягами — усім тим, що руйнує нашу душу. Живемо корінцями — життя нас дорого не коштує, зате живемо вільно. Фізичне життя повинно поступитись духовому...

— Досить, Денисе, я вже цього наслухалась. Це — збоченці. Люди без майбутнього. Майже всі вони наркомани...

— Чекай, Іванко, я не піддаюся, бо в де чому тут і правда. Людина прагне волі. Різні закони обсотують нас, немов павук муху. Куди не повернешся, головою стукнешся. А як жили первісні люди? Вони не знали цих досягнень, розкошів, але щасливіші були від нас.

— О, Денисе, не починай гіпісувати! Коли ти, дійсно, вже так низько впав, то нам немає чого більше зустрічатись, — сказала Іванка, звівшись на ноги.

— Підожди, Іванко, я тебе не переконую. Хіба ти сама того не знаєш? Не бачиш, як світ змінився? Занечистились води, повітря, а разом з тим і людська душа...

— А ти перший піддався. Кажеш, що мій батько не має рації, що повертається до минулого, до ідей Шевченка... Кажеш, що все відстало... що новий світ треба по-новому, а тут пристаєш до бітників і переконуєш мене, що треба жити життям первісної людини. Ні, Денисе! Ідея бітників — це

утопія. Людина вже виросла з того, до чого вони повертаються. Живуть не одруженими, не хочуть дітей, а яке ж тоді має бути майбутнє світу?

Іванка зірвала листок берізки, пом'яла його в пучках, а потім, розпростувавши листочок на своїй долоні, немов читала з нього.

— Я хотіла тобі, Денісе, допомогти, але, коли ти вже так загряз, що почуваш, що тобі повороту немає, то прощай! Нам не подорозі.

— Підожди, Іванко, я прошу тебе! Зрозумій, що в мене все це тільки через те, що люблю музику. Я живу музикою. Я чую її у своїх віддихах, у співі пташок, у пошумі вітру, у дзюрчанні потічка...

Іванка побачила в очах Деніса сльози. Він схилив голову у важкій покорі.

— Ну, заспокійся, сядьмо, послухай мене, Денісе. Я розумію тебе, бо і я люблю музику. Музика — це половина мого життя. Але музика не терпить збочень. Музика — це чиста душа. Тобі не пізно. Я допоможу тобі, як послушаєш мене. Нічого особливого ще не сталося. Вітчим посердився, розбив тобі гітару, порвав струни, але не увірвалася ще струна у твоїй душі. Гітара — не великі гроші. Ти вертайся зі мною до нас. Я поговорю зі своїми батьками, вони зрозуміють тебе. Потелефонують твоїй мамі, справу ми направимо. Гітару — купимо.

— Ой, ради Бога, Іванко, не роби того. Якщо ти це зробиш, то я зникну і ніхто мене більше й не побачить. Підждемо, може, я знайду десь тут якусь працю, влаштуюся та й куплю собі гітару...

Іванка, не надумуючись, витягла зі своєї торбинки банкову книжечку і, спершись на лавку, написала чек та подала Денісові. Деніс узяв чек і втупився очима в Іванку.

— Що це, Іванко, має означати?

— Не питай. Знай моє добре серце. Я хотіла б тобі допомогти. Гроші тут ні при чому. Нехай я загублю їх, але я буду щасливіша, коли цим допоможу тобі повернути з блудної дороги.

— Ти справді така, Іванко? Говориш, немов з книжки.

— Так, я така, якою мене бачиш. Але це не з книжки, а з душі...

— Я пам'ятатиму про це, Іванко, і буду зобов'язаний тобі. Може і в мене колись будуть гроші. Я задовження своє ніколи не забуду, — говорив Денис, обертаючи в руках чек. Оглядав чек, глипав на Іванку, і якимось очам своїм не вірив. Очі ясніли в нього щастям. Це вперше в житті він зустрів дівчину, що виявила таку щирість до нього. Якимось не мав відваги заховати чек у кишеню. Нахилилася до Іванки й несміливо поцілував її.

— Я, Іванко, зароблю і тобі віддам...

— Як заробиш, то віддаси, а не віддаси, то й так буде. А тимчасом, користуйся грішми, як своїми.

Того дня вони ходили до самого смеркання, немов заблукані в непрохідних нетрях, в пошуках стежки. Щось, водночас, обізнавалось у їхніх душах тепле, ласкаве, про що в житті чули, в книжках читали, а тепер живим воно заворушилось у їхніх серцях.

Іванка поверталась додому схвильована почуттям вини перед батьками. Обіцяла повернутися за сонця, а вже зовсім смеркло. Чим оправдати своє запізнення? Ніколи перед батьками нічого не таїла, брехні не любила. Сказати батькам, що з Денисом забарилась у парку — не скаже. Потихеньку ступала східцями і чула в бібліотеці голос свого брата Андрія.

Андрій, що не робить, куди не йде, завжди співає: такий собі життєлюб. До його співу прислухаються батьки, спів його витворює чудовий настрій. Цим співом він усіх звеселяє, немов з усіма розмовляє, усіх розважає. Батьки тішаться ним; вдома він лише гість, бо живе в гуртожитку Інституту ім. Григорія Сковороди, близько університету, додому приїжджає один раз на тиждень.

Іванка поспішила поділитися з ним новиною, що з'явився тут колега з дитячих років — Денис Лучишин. Але раніше за Іванку оповіли Андрієві про це батьки. Іванка не знала, яке враження висловили батьки про Дениса, але, мабуть, не дуже позитивне, бо Андрій на згадку про гостювання тут Дениса почав із такого вступу:

— Іванко, ти не знаєш Дениса так, як я його знаю. Ми ж училися в одній класі. Він вічно хворів на якусь алергію. До того всього в нього була ще й своя алергія. Ніколи не розлучався із своєю дмухавкою. Сидів переважно в класі задивлений у вікно. Учителька питає: „Ти де, Денисе?” „Я тут, прошу пані!” „Ти тут, а думками...?” Вийде зі школи, ганяє за метеликами, прислухається до співу пташок, а поки дійде додому — сонце йому зайде... А як він тепер?

— Та дмухавки вже не носить із собою. Виріс, стрункий, високий, гарний хлопець. Тільки дуже якийсь несміливий, — оповідала Іванка із тремою в душі.

— А що він тут робить? Тільки так гостює, а чи щось плянує?

— Я думаю, що він кінчатиме тут дентистику... Був у нас, ми гостили його, просили, щоб заходив... Він хотів би з тобою побачитися.

— Де ж він зупинився? Цікаво було б його зустріти... Ти слухай, Іванко, запроси його на день твого народження... „Дем'ян, Дем'ян — ні людям ні нам”, — затагнув Андрій, стоячи навколішки біля своєї бібліотеки. Іванка, розмовляючи з Андрієм, ховала обличчя в книжку. Андрій звівся на ноги з якимсь томом у руках.

— Слухай, Іванко, на парканах міста розліплені плякати про виступ групи бітників з Ванкуверу. Чи не вчепився, бува, Денис їхньої розвори, га? Що ти скажеш?

— Може, звідки ж мені знати? Цього він нам не скаже, — відповіла Іванка. Потерши руки, сіла за фортеп'яні і затушувала цей балак якоюсь мелодією.

— О, а це по-якому ти? — запитав Андрій.

— Та це тільки так, для вправ.

— Ага, а я думав, що в тебе щось нове створилось...

— Нове твориться, але я покищо не виявляю тобі, Андрію, — сказала Іванка, посміхнувшись з-за фортеп'яна. — А врешті, ти знаєш, що я не творець, а тільки виконавець.

Андрій втупився в Іванку довгим поглядом. Іванка відвела очі, обличчя у неї зарожевілось. В Іванки не було відваги дивитись Андрієві в очі. Андрій спостеріг в Іванки якесь хвилювання — замріяність. Сприйняв це скептично. В Іван-

ки вік визрівання, з підлітка в дівочість. В цьому віці дівчата дуже хвилюються...

Після першого побачення не легко було Денисові зустріти Іванку. Вони розійшлися, не домовившись про час і місце наступної розмови. Іванка сподівалась, що Денис, знаючи де вона живе, постукає до дверей, або потелефонує. Але в Дениса не було відваги. Він декілька разів виходив до парку з гітарою, сідав на лавочці під берізкою і виглядав Іванку. Іванка не виходила. Пішли дощі, дні затяглись сльотою. А як прояснилося небо і повернулися ясні дні, повні літнього чару, Іванка стала виходити в парк, виглядаючи Дениса. Виходила Іванка, виходив Денис, та не в один час. Яюсь розминалися: прийде Денис — нема Іванки, прийде Іванка — нема Дениса. Іванку почали мучити сумніви: „Денис, мабуть, обдунив мене... йому йшлося тільки про гроші. Не сказав, де він перебуває з тими бітниками. Сказав тільки, що десь у якійсь stodolі, далеко за містом. Що в stodolі, то можна було повірити, пізнати це було по його одежі. Казав, що сплять у соломі не роздягаючись. Переодягаються тільки до виступів у добірний одяг. Але коли б йому залежало на мені, то застукав би... знає, де я живу.

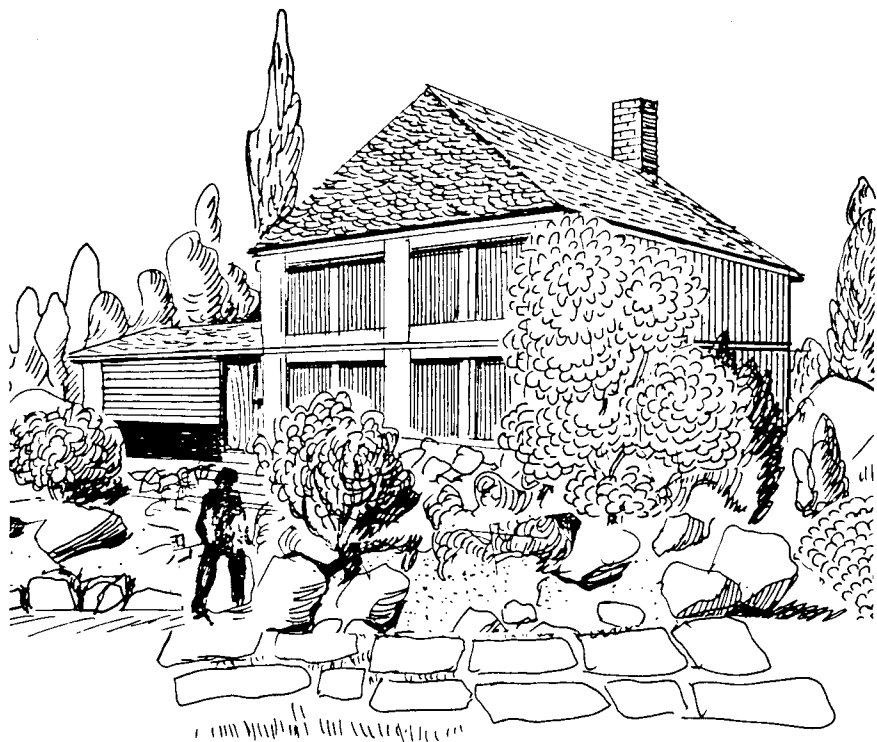
Не один день у таких роздумуваннях просиділа Іванка на лавці в парку. Та одного разу серед таких міркувань з'явився Денис з гітарою в руках, немов у сні. Іванці відлягло від душі. Денис став її перепрошувати, що це не з його вини, а яюсь так неfortunно складалося, що вони шукали одне одного не там, де треба було. Тепер вони дивились одне на одного й посміхались: — Видно, що ми таки в житті не розминемось, судилось бо нам так.. Замість розмовляти, Іванка співала, а Денис уміло підбирав акомпаньямент, пригрававши на гітарі.

Після того вони вже домовились про час і місце постійних зустрічів. На прощання Денис сказав:

— Знаєш, Іванко, а я куди не йду, завжди до нашої опустілої хати повертаю. Щось тягне мене туди...

— Та що тобі з того? Хатина ж продана, не твоя вона...

— Що продана, то так, але далеко не продане те, що почуваю я там у ній. Скажу тобі секрет. Там під повіткою

купа листя, минулої ночі я там переспав.

— В листю, як заєць? Коли вже так, то хоч підкину тобі верету, подушину...

— О, яка ти добра, Іванко! Чудова в тебе душа. З тобою не пропадеш... Я закрадаюся ніччю під полу цієї хатчини, торкаюсь чолом стіни, немов святого Євангелія...

— Щоб ти знав, що значить рідний куток! Я підкину туди тобі подушку, верету; спатимеш, то, може, приснюся тобі, — сказала Іванка, а Денис обняв її і поцілував.

* * *

Зустрічі Іванки з Денисом продовжувались. Вони домо-
вились зустрічатися завжди в один і той самий час. Денис

виходив до парку з гітарою, а Іванка з перекусом. Завжди щось виносила Денисові — овочі, сендвічі... Денис не знав, як це розцінювати...

Рожевою канвою на травниках мережалось квітуче кохання Іванки з Денисом. Воно посилювалось у звуках Іванчиних пісень під акомпаньямент Денисової гітари.

— Коли б тебе, Денисе, звали Іваном, я б тобі пісню заспівала. У нашому народі чомусь найбільше згадується в піснях Івана.

— Зви мене другим моїм ім'ям — Романом.

— А моє друге ім'я — Оксана. — Добрий день, Романо!

— Добрий день, Оксано! Ні, я таки волів би тебе звати Іванкою, чомусь мені це ім'я ближче. Я з дитинства звик до нього. Хоч і волю, щоб ти мене звала не Денисом, а Романом.

— А то чому так?

— А тому, що я волів би забути своє перше ім'я. Забути все, що зв'язане з ним. Хотів би почати з нового, жити по-новому, прямо відродитись.

Іванка вдивлялась в нього довгим поглядом, догадувалась, чому Денис став соромитися свого імені. Хоч по-новому, то й добре. Може й справді жаліє за всім, що було і відтепер хоче поправитись.

— Гарно, Романо, але не гнівайся, коли я не зможу привикнути до цього. Ім'я своє, перше чи друге, треба берегти чистим. Буває, що людина під тим чи іншим ім'ям помилиться, помилки в житті тільки випрямлюють, — каже мій батько. Батько мій завжди приділяє велику увагу до збереження чистоти імені нашого роду.

Багато про все вони розмовляли. Іванка часто покликалась на голоси батьків. А в Дениса були якісь свої думки — це, мабуть, тому, що батька свого він не пам'ятав і менше він зазнав батьківського тепла, ніж Іванка. Деякі розходження в поглядах Іванки з Денисом злагіднювали пісні Іванки

під акомпаньямент Денисової гітари. В Романа чудовий голос і унікальний слух. Яку б пісню Іванка не почала, він зразу, без жадних труднощів, пригравав, наспівуючи. Роман щораз ставав Іванці ближчим і милішим.

Батьки стали пильніше глядіти за Іванкою. Кожний раз, як лише поверталася пізно, питали її, де вона була. Вона, не дивлячись їм у вічі, відповідала коротко: — Час свій я проводжу у бібліотеці. А після того, думала: „Чи не грішу я, обдурюючи батьків?“ Заспокоювалась тим, що виводила Дениса на правильний шлях. „З нього ще будуть люди“, — думала.

Одного вечора, коли Андрій, повернувшись додому, застав Іванку при фортепіяні, сказав:

— Слухай, Іванко, Інститут пошукує секретарки. Зачепись. Кінчаєш гайскул, в університет ще не поступаєш...

Іванка затримала пальці на клявішах, повернувшись обличчям до Андрія.

— Я могла б, — сказала.

— Напиши заяву! Чуєте, мамо, — звернувся Андрій до мами, що якраз увійшла, зупинившись у дверях, — я забираю вам Іванку.

— Куди ти її забираєш нам?

— Забираю в Інститут... Працюватиме там бібліотекаркою.

— Підожди, ще ж школи не закінчила.

— Я не кажу, що сьогодні, але ж до закінчення школи їй уже недалеко, а зголошення треба внести чимскоріше.

— А як з фортепіаном? Візьме його на плечі? Вона ж і години без нього не може бути.

— Там є аж два фортепіяни, — втрутився батько, що виглянув з-за дверей. — Та хай іде, в університет їй ще час, вона й так перестала вже хати триматися. Хай звикає до громадської праці. Господи, щоб мені вас, діти, якось занадити до праці в наших установах, а то боюся, що чужина вас проковтне.

* * *

Іванка метнулась думками в нову царину життя: праця в Інституті, гуртожиток студентів, самодіяльність, гарне товариство, а там же й Ліда працює в бібліотеці... там, мабуть, і Денис буде. Куди ж йому подітись?

— Ти згодиш мене, Андрію, а я подумаю, — сказала, а Денис не вступався з душі. Цвяшком пришпелив їй душу, натякнувши, чи не приїхав з бітниками з Ванкуверу.

Іванка потерла руки і збудила фортепіан мелодією улюбленої Андрієвої пісні. Андрій затяг пісню, переставляючи книжки на полиці. Мелодія звивалась, немов з болю в усі закутки вітальні. У відчинені двері вторгнувся запах вечері. Почувся голос матері: запрошувала сім'ю до вечері.

Помивши руки, стали довкола стола, проказали молитву. Ворохнулись стільці, дзенькнув посуд, пройнялася сім'я лагідним поглядом.

— Говорите про Дениса, — почав батько, — а він мені, на перший погляд, видався якимсь підозрілим. Мови в нього, що кіт наплакав. Чи не говорить по-українському, чи вдався такий немовний, а чи ховає в душі якусь пакість...

І поплили розмови про сучасну молодь, її шукання себе та телевізійні програми.

— Ми не з усім погоджуємося, з чим тепер зустрічаємося, — Заговорив Андрій, — але в багатьох випадках треба поступитись, щоб не допустити до гіршого. Ми тепер опинилися у меншості і мусимо дуже вміло й тактично поступати, щоб мати можливість впливу на більшість.

— Успіх ми вже маємо, хоч не всі це добачають, — сказала Іванка. — Треба тільки взаємодії і поміркованої толеранції.

— Нічого нам не допоможе, коли ми із своїми гарними ідеями будемо ізолюватися; нам треба з ними пропихатися, а для цього треба мати базу, — додав Андрій.

* * *

На кожду зустріч Іванка виходила відсвіжена думками і настроєм. Завжди Дениса чимсь угощала, а сьогодні в пластиківій торбі принесла сорочку і штани, вийняла їх з

торби і сказала:

— Візьми, Денисе, сорочку і штани, піди в куші й переодягнися. Свою білизну залиши там у куцах і повертайся сюди. Я піду з твоєю білизною до потоку і виперу її. Сонце ще високо, до вечора висохне і ти зможеш свіжу білизну одягнути.

— Що ти, Іванко, не видумасш ще? Хто таке бачив, хто таке чув?

— Замовчи, зроби те, що я тобі кажу, бо інакше то я й зустрічатися з тобою не хочу. Ти цілий брудний, пропахлий потом... чого доброго, ще якась недуга тебе вчепиться. Я принесла тобі сорочку й штани з брата Андрія. Можеш їх тримати собі, він їх уже не носить, але вони чисті...

— То як це ти будеш ще й білизну з мене прати?

— Не тільки білизну, але й тебе виперу із твого бруду. Коли ти хочеш зі мною дружити, то мусиш бути чистий... Без бруду і гріха...

Іванка серйозно поставилась до Дениса і йому нікуди було викручуватися. Він тільки обкинув її теплим поглядом, узяв запропоновану йому білизну і за якусь хвилину повернувся переодягнений.

Іванка закотила рукави і пішла з Денисовою білизною до потоку. Денис сидів на лавці, наспівував пісню, пригравуючи на гітарі. А Іванка, немов качечка, хлюпалась з його білизною у потічку. Денисова білизна висихала на гіллячці до сонця. Іванка повернулась до Дениса усміхнена, задоволена, що вдалося їй покорити Дениса і поставити на своєму.

Дбайливе ставлення Іванки до Дениса одушевляло його. — „Чим мені віддячитись цій щирій дівчині? Вона так багато посвячується для мене і готова на жертву”. Він пригравав їй на гітарі. А потім, розглянувшись навкруги, сказав:

— Я тобі, Іванко, сказав би щось, але так, щоб ніхто того не почув.

— Тут нема нікого, можеш говорити.

Денис нахилився до неї, обняв її і поцілував.

— Оце і все, що я хотів тобі сказати. Воно переконливіше за слова.

* * *

Сьогодні в Іванки день її народження. Пішли у рух телефони. Мама цілий день поралася біля печі. Випікала торти, прибирала кімнати. Андрій, повернувшись зі школи, підбирав платівки з піснями і мелодії до танців. Іванка декорувала кімнату. Декоруючи вітальню, вона весь час думала про Дениса. „Як він почуватиметься у новому товаристві? Він має бути на цьому прийнятті великою несподіванкою”.

Андрій уже приготував привітання у віршованій, гумористичній формі. Іванка і Андрій завчасу переодягнулися в український одяг — готові вітати гостей. На столі стояли вдекоровані торти, з кольоровими свічечками. Мама приготувляла перекуску, а батько — напитки.

Молодь поспішала з дарунками. Це ж бо день народження нерозлучної трійці — Ірини, Людмили і Іванки — це їхнє спільне прийняття. Дівчата поприходили з мамами. Мами поприносили солодоші, перекуску й напитки.

— Ой, та навіщо ж це ви?! У нас же відбувається і все ми вже приготували, — виправдувалась Іванчина мама.

— Ет, говоріть ви своєї... не знаєте, яка тут баталія збирається...

Молодь прибуває, хата наповняється веселим гамором. Андрій біля мікрофону випробовує платівки. Лунає українська мелодія. Заходять хлопці і дівчата з гучними привітаннями.

З-за огорож і стріх закрадаються сутінки. Вулиці одерзнулися ліхтарями.

Іванка позирала у вікно, виглядала Дениса. Хата вже була заповнена, а його нема і нема... Декілька разів виходила надвір. „Він несміливий, його треба увести в хату, познайомити з молоддю”, — думала вона. Незручно було залишати гостей самих у хаті. Просила Андрія, щоб мав на увазі зустріти Дениса. Почалася гостина, відбувалась церемонія запалювання свічечок, пролунало „На многая літа”. Промайнула хвилина бажань дівчат одноліток і гашення свічечок. Краjali торти, гостилися, почалася забава. Закружляла хата віночком, пара за парю попливли, немов вінці на річці у Свято-іванівську ніч. Танцювали, наспівуючи у такт

мелодії „Ніч яка, Господи, місячна зоряна, видно, хоч голки збирай”.

Денис закрався під вікно, підслухував, приглядався, а зайти в хату не було в нього відваги. Він увесь час слідкував за Іванкою, не зводячи з неї очей. Заздрість брала його, коли хлопці перехоплювали з рук до рук Іванку в танцях.

Вікно в підвалі низьке. Денис прикляк на одне коліно, немов до молитви. Хтось запримітив у вікні обличчя, зчинився рух. Іванка підморгнула Андрієві. Вони обоє вибігли надвір, щоб запросити Дениса в хату. Але за ним тільки тінь заколивалась. Гукали йому вслід, але Денис зник у сутінку ночі. Він пробіг два квартали й зупинився. Надумався — вертатися, чи зникнути... Ще якусь мить вичекав, поки Андрій з Іванкою зайшли в хату, а тоді повернувся, зупинився біля причілку. Мелодія з хати ясным сяйвом проникала в ніч, перегукуючись із шумом вулиці.

„Як весело бавиться молодь! Скільки в неї життя, природного гумору! Всі вони такі близькі собі... Щасливі вони... у них батьки, у них своя батьківщина — все воно тут по-своєму”, — думав Денис. Перед очима в нього світло, а за плечима ніч. Вона переварювалась, перетоплювалась, немов віск на вогні. Мелодії розгойдували Денисові почування, висотували і нав'язували думки, перед якими, здавалося, ніч розступилась і зорі на небі метушилися у своїх орбітах. „Зайти в хату, привітно привітатись із знайомими і незнайомими... Взяти Іванку в танець, заплестись у цей чарівний вінець і поплисти разом з ними до своєї пристані... Але ні, ні в якому разі... Вони всі в нових одягах, щасливі, усмінені. Як мені такому — в пошарпаному одязі, нестриженому до них? Уносити несмак, псувати настрої своєю появою, ні. Краще ні! Може колись, а покищо, краще не показуватись... Завтра Іванку зустріну в парку і перепрошу, що не зайшов у хату...” — думав Денис.

Цієї ночі Денисові не спалося. Його мучила совість — недотримав слова Іванці бути на вечірці святкування її дня народження. У клуні — тихо. Тільки шуміло листя, коли Денис перевертався з боку на бік. Обнявши Іванчину подуш-

чину, пригортався до неї, обціловуючи. Йому вчувалися мелодії, пісні, увижалися танцюючі пари, а потім заснув. Мучили його сни. Десь то ніби шукала за ним поліція... і ці бітники, які пригощували його напитками... падав дощ і він танцював у болоті...

Хоч далеко було ще до ранку, Денис вибіг з-під повітки в парк, щоб ніхто його тут не заперимітив, як буде виходити. Він уже був зірвав з бітниками. Вони йому погрожували. Денис відчував, що вони його шукають і став переховуватися в парку. Біля хатини вони вже раз його бачили, тепер легко могли попасти на його слід. Сонце пиняво посувалося. Денис нетерпеливо чекав того часу, коли виходила до нього Іванка. Був украй зголоднілий, але не відчував так голоду, як бажання зустрічі з Іванкою. Боявся, що нагнівалася і більше не вийде до нього. Сидів на лавочці під берізкою з гітарою і букетом квітів, яким збирався привітати Іванку з днем її народження.

Як і кожного дня в цю пору, пройшлася стежкою з собачкою оця, вже немов знайома Денисові, жіночка.

— А що, синку, не вийшла до тебе... обдурила тебе?... Таке то між молоддю, — сказала і потяглася за собачкою.

Несподівано з-за кущів вийшло троє знайомих бітників.

Тікати було нікуди. Роман розглядався, чи не pomoже хто йому вирватись із їх рук, але дарма. Вони, немов з любови до Романа, обняли його, заплівши руки на його шиї, і, підсміхаючись, наспівували своїх пісень. З головної дороги звернули на бічну вуличку і повели його в недалекий лісок. Роман випрошувався, виправдовувався, руки бітників на шиї його кріпли, Роман передбачував свій кінець. Дівчина в чоловічому одязі підступала за ними, пригравуючи на Денисовій гітарі.

Іванка постановила була не виходити сьогодні в парк до Дениса. „Хай потерпить! Денис, Денис, щоб ти був скис... Підійти під саме вікно і з-під вікна втекти — це як дівка, дивка, дикун... Як інакше це зрозуміти? Нічого не допомогло йому, що вирікся свого першого імені і прирік почати жити по-новому, під другим своїм ім'ям. Хіба від себе втечеш?“ Іванчина душа м'якла. До підвечірка витримала, а коли над парком сонце схилялося до заходу, не витримала. Взяла, як звичайно, перекуску і поспішила в парк на умовлене місце. Сховалася в кущі — хотіла побачити, як він, сидячи сам, переживає, дожидаючи її. На велике здивування, Романа на лавці не було. Проїшов довший час — Роман не приходив. Іванка вийшла з-за кущів і пройшлася парком, а опісля підійшла до лавки, на якій вони з Денисом зустрічались. На лавці червонілась пелюсточка квіту, а під лавкою лежав розтовчений з них букет. Іванка тепер не хотіла сісти на лавочку. Тут чийсь сліди, думала. Проходжувалася. Кожна хвилинка ставала щораз тяжчою. Згадалося їй дитинство, зустріч з Романом, приємні їхні розмови на лавці, переспіви пісень під акомпаньямент гітари. Висиділа до самісінького вечора, тяжко переживаючи цей час. Роман двоївся в її очах, увижався на далеких стежках. Доганяла й верталась. Романа не було. Поверталась додому Іванка огірчена. Зупинилася біля Романової хати. Згадала, як заносила йому в клуню верету і подушину. Хатина потопала в сутінку ночі, немов кораблик в каламутному плесі. Підійшла ближче, розглянулася. Зайти в повітку не відважилася. Дмухнув вітрець, журливо зашуміла груша. В траву злетіло декілька грушечок. На причілку хати зашелестіла трава. В бур'яні щось заворушилось. Стре-

пенулось в Іванки серце. Підійшла ближче — в бур'яні качалась людина. Іванка, налякавшись, дала кроку, щоб смикнути у вулицю. Пройшла один квартал і щось їй наштовхнуло на думку вернутись: може, — це п'яниця, але й може бути хвора людина. Може, треба дати знати людям. Вернулась. Коли вона наблизилась, невідома постать сиділа в бур'яні. Спершись об причілок хати і звівши голову на груди, хтось стогнав. В Іванки похоліла душа із страху. „Це немов Роман”, — подумала. Підступила ближче. „Романе, це ти?” — запитала. — „Так — це він!” Але він був ніби непритомний. Хитнув головою, немов сам себе заперечив і повалився в бур'ян. Іванка силувалась його підняти. Він белькотів щось незрозуміле. Очі запливли кров'ю, з рота цідилась зеленкава піна. Він видавав із себе якісь незрозумілі звуки. Іванка моталась біля нього, намагалася повернути його до пам'яті, але піднести його, не мала сили. Він лежав грудьми на землі і важко стогнав. Увесь був мокрий і брудний. Іванка розглянулася навкруги і, небачивши живої душі, випустила Дениса з рук і пустилася бігти до телефонної будки. Вона викликала першу поміч швидкої допомоги і повернулась до Романа. Його вже вносили до амбулянсу. Несли на носилках, немов мертвого.

Іванка повернулась до клуні, подушка й верета були забруджені і змочені якоюсь зеленою рідиною. Вона згорнула все це і винесла на смітник.

Повернулася додому заклопотана, у важкій зажурі. Батьки помітили в неї цю заклопотаність, але годі було від неї про щось довідатися. Вона пішла до своєї спальні і заснула без вечері. Другого дня вона допиталась, до котрої лікарні Романа забрали. Пройшло кілька днів, Іванка знайшла лікарню, в якій Роман опинився. Але до Романа її не пустили. Сказали, що щойно після одного тижня можна буде його відвідати. Другого тижня потелефонувала до лікарні і довідалася, що Роман уже вибув. Після цього кожного дня виходила в парк, вичікувала на лавці, під берізкою, але Роман не з'являвся. Іванка, з думками про Романа, проходжувалася знайомими стежками, інколи увижився їй Роман, доганяла, але завжди виявлялося, що це не він. Це, мабуть, тільки

привид. Ні з ким було їй поділитися своїми переживаннями.

Одного разу про все оповіла братові Романові. А він засміявся:

— Хіба ти, сестро, чогось кращого сподівалася від нього — від людини, що пішла дорогою волоцюг? Так буде десь поневірятися, доки не вдариться головою об якийсь стовп, і не зійде з блудного шляху. Хіба мало їх тепер таких? — промовив брат Андрій.

— Вибач, Андрію. Цього можна було сподіватися. Але чому не допомогти було людині в такій ситуації, щоб вказати правильний шлях.

— Тож було допомогти йому, як ти така мудра.

— А хто його, крім тебе, знав? Чого втікав з-під вікна? Чому не познайомитись йому із нашим товариством? Хіба не знаєш пословиці — „З яким пристаєш, таким і стаєш”. Ще добре, що тебе не потяг за собою.

Іванка передумувала: „Він справді намовляв піти за ним, але не така я, щоб так легко піддатися...”

Іванка жила думкою, що Роман, скоріше чи пізніше, отямиться і бодай напише їй. В кожній людині в житті бувають хвилини упадку і піднесення. Може і він переживе оцю кризу духового заломання.

Одного дня, коли Іванка повернулася додому, застала маму у важкій зажурі.

— Що сталося? — запитала Іванка.

Мама показала їй розпучливого листа Романової мами. Лист був повен материнського болю.

„Може ви там десь почуете про нього, або й зустрінете, прошу вас дуже, пригостіть його, як свого... Я не пожалію грошей, щоб тільки йому допомогти. Знаю, що він уже до нас не повернеться. Вийшов з хати опухлий, посинілий, прощаючись зі мною, просив, щоб не турбуватись ним, казав: „я вже собі в житті дам раду...” Не сказав, куди вибирається, але пригадую собі, як часто згадував він своє дитинство, знайомих колег, з якими збирався під грушею на причілку хати. Тож хочу вірити, що він десь там з'явиться... Коли б лише не попав під лихі впливи, бо пропаде хлопець... Прошу вас дуже, як тільки щонебудь почуете про нього, зразу мені

напишіть, або потелефонуйте... Не знаєте ви, як болить мене серце за ним — це ж бо наймолодший у мене синок — мізинчик...”

Мама, читаючи листа, втирала сльози.

— Співчуваю їй, нещасній. Яка бо це розпука, — проказала. — Не сказав він тобі нічого — де плянує приміститися? Тут у хаті і словом не згадав, що покинув батьків. Лише той шрам, що над оком... Батько наш питав мене, що я думаю про той шрам, чи не бився він із кимось? А тут виходить, що вітчим так його побив. Де ж би він подівся? Як пішов із нашої хати, то й більше не показався. Я не вірю, щоб він був ще десь тут, та не зайшов до нас...

Іванка, повернувшись обличчям до стіни, здвигала плечима, не знала що сказати. Але обтяжений материнським болем лист, що був тепер у маминих руках, таємниця, яку ховала Іванка у своєму серці перед матір'ю, болем наповняла душу.

Накрились городи і перелази темною ковдрою, зазоріли вулиці герданами світел. Батько з матір'ю у своїй спальні вголос читали якусь книжку. Іванка ввійшла до своєї кімнати, сперлася ліктями на вікно і втупила очі в темну ніч.

* * *

В Інституті ім. Сковороди гамірно. Повні коридори студентів. Стоїть черга до запису. За реєстраційним столом Іванка, на грудях у неї ім'я Оксана. Біля неї сидить ректор. Оксана переводить вписи, а ректор приймає вплати. В черзі Оксана помітила Романа. Він був елегантно одягнений. Зачіска красувалася у природній хвилястій шевелюрі. В Оксани защеміло серце, але вона цього не виявила і ніхто цього не зауважив. Коли Роман, за своєю чергою, підступив до столу, Оксана, не підводячи очей, як і кожному незнайомому, поставила ряд питань. Денис подав своє друге ім'я — Роман.

— Ваше місце замешкання?

— Я тут буду мешкати, — сказав Роман якимось зам'явшись.

— Подайте домашню адресу!

— Пишіть — Ванкувер.

— Подайте точну адресу!

— Пробачте, але покищо, я не можу зараз подати вам точної адреси... Подам пізніше. А тут я маю для вас своє задовження... — сказав Денис, тримаючи в руці стодолярний чек, виписаний на ім'я Іванки.

— Облиште приватні порахунки! Хто наступний, — закликала Оксана.

Роман зрозумів, що тут не місце на приватні розрахунки. Холодне відношення Іванки до Романа його заскочило.

В коридорі Інституту Романа зустрів Андрій. Змірявши його від ніг до голови, запитав:

— А це Денис, чи Роман?

— Я один у двох особах, — відповів Роман.

Андрій розсміявся.

— Це так, коли щось зле зробить Роман, пересуне вину на Дениса... і навпаки... Але ж бо ти й виріс!

— Та й тобі нічого не бракує...

— А чи пригадуєш, Романе, як ти завис був на нашій сливці, а ми штанята з тебе стягнули?...

— О, це не я був, — це був Денис...

— А як ми кораблики пускали за водою?

— Так, це був я.

— А потім, як ти деклямував у школі, пригадуєш: „Цвітка рідненька молила неньку дрібненьку”...

— О, це не я... Ти все те пам'ятаєш, Андрію. А може й згадаєш щось і гарне...

— А як учителька садовила тебе на коліна під комин, пригадуєш?

— Те, що в дитинстві переживеш — ніколи не забудеш, — ствердив Роман.

— А те, що вчора? Місяць тому?

Роман, зарожевівшись, махнув рукою. „Іванка напевно все йому оповіла”, — подумав.

— Знаєш, Андрію, коли б учителька була мене не на коліна клала, а побільше мені в голову і на серце...

— Нічого, Романе, добре, що ти тут. З нами, хлопче, не пропадеш, — Андрій поплескав Романа по плечу.

Романові відлягло від серця. „О, як багато в житті важить одне добре слово”, — подумав. „Іванка погнівалася, або вдає, що не впізнає... мабуть, хоче забути за все, що було...”

Після того, Роман багато разів засідався в коридорі, щоб око на око зустріти Оксану та перепроситись за все, що було, але вона тепер, немов навмисне, уникала побачення.

Кожного вечора перед дзвінком, що закликав студентів до нічної тиші, Оксана любила заграти щось на фортепіяні, немов для приємних снів студентів. Мелодії ці часто нагадували Романові його зустрічі з Іванкою в парку на лавочці. Душа оживала — хвилювалася. Роман думав, що це таке любов, кохання? Чому в декого вік його такий короткий? Чому цьому питанню ніхто не приділяє належної уваги? Що є сильніше від цього? Чи справді вона, ця любов, тільки один раз у житті буває? Дехто вважає це короткотерміновою недугою. А в мене любов найбільшим щастям у житті.

Одної ночі, коли Оксана, для приємного сну студентства заколисувала їх своєю грою, східцями з другого поверху зійшов Роман. Він зупинився на останній східці, схилив голову на жовте поруччя. Терпеливо зачекав, щоб не зривати Оксаниної гри. А коли вона скінчила мелодію і луна від неї ще коливалася, Роман побачив, що Іванка не має бажання з ним розмовляти. Тоді він побажав їй доброї ночі.

Роман тяжко переживав гнів Іванки. Він шукав нагоди її перестріти, як виходитиме з праці, щоб з нею поговорити, віддати їй позичені на гітару гроші й перепросити за всі її клопоти, які вона зазнала через нього. Це так офіційно, бо в серці любов до неї не гасла, а навпаки — жевріла, спалахуючи палким вогнем.

Кожен раз, коли десь її підчікував, вона зникала за іншим порогом, немов уникала зустрічі з ним.

Одного разу Роман вийшов у парк. У той парк, де так часто зустрічався з Іванкою, де й зав'язалося їхнє кохання. Парк пустів. Був оповитий сірим смутком осені. Біля огорож опали пелюстки рож, галасливе гайвороння обсідало гілля дерев чорними платками, вітер метав листя, заганняючи його в куці. Роман пройшовся стежками, що сплітали

зустрічі його з Іванкою вінками червоних рож, і зупинився під березою біля лавки. Прогорнув полою листя з лавки і сів, щоб написати Іванці на коліні листа.

„Дорога Іванко! — писав він. — Не гнівайся, що потурбую тебе цим листом. Я у парку, тут під березою, на тій лавці, де ми так приємно проводили час нашої весни. Тепер тут осінь: опало листя з дерев, гаснуть квіти. А я все ще виглядаю тебе. Мені здається, що ти, як і колись, вийдеш з-за куща і з піднесеними руками прибіжиш зустріти мене. Ось хлюпоче потічок, в якому ти колись прала мою сорочку; воркочуть голуби, а вітер на косах берези розчісує твої пісні і мої, чи не марні надії... Кругом холод, але тепло твоє — теплом мені тут так і залишилось.

Тяжко мені пояснити, куди то доля нас веде... Коли я був вуличником, опущеним, відлюдою, ти була пригорнулась до мене серцем і душею. Докладала всіх трудів, щоб вивести мене в люди... А тепер? Коли я вже на правильному шляху, ти відвернулась від мене... Про це я хочу з тобою поговорити. Я багато зобов'язаний тобі і хотів би за все віддячитися своєю добротою, щирістю і любов'ю.

Не знаю, звідки на тебе повіяло таким холодом, що зморозив нам наше тепло. Було тепло — була любов, а що зморозило її? Любов, кажуть, це святість, — це святе і непроминальне. А як воно в нас? Може я помиляюсь. Може в тебе було лише співчуття, а в мене любов. Я не знаю, як це в кого воно... Воно, мабуть, у кожної людини якимось інакше. Мені тепер немає в чому співчувати. Але ні! Це було щось більше за співчуття. Я думаю, що те „воно” в тебе таке ж саме, як і в мене. А втім, називаймо його, як хочемо, але воно людське і корисне, тож не можна його ігнорувати.

Дозволь мені дивитися в твої очі, черпати з них наснагу і силу в моїй творчій праці — це нікому не пошкодить, а — навпаки... Але ж я розписався...”

Роман писав, читав, дописував, поправляв, передумував. Саме це, що пишу по-англійському, може Іванку відштовхнути від мене. Я все ще думаю по-англійському, то й пишу так. А воно не все одно. В цьому й заковика.

Він підійшов до потічка, пірвав лист на дрібненькі кусні

і пустив їх за водою.

Плутає Роман стежки, немов стяжки, прибитий смутком. „Оксана зовсім охолола до мене, — думає він, — відвертається, щоб і на привітання не відповісти. А я бачу її і чую крізь товсту стіну. Особливо тоді, коли йду до ліжка, прибиваються до мене звуки її гри на фортепіяні — мелодії, які вирізьбилися у моїй душі, при зустрічі з нею в парку. Ці мелодії оживляють мою душу пережитими щасливими хвилинами з нею в парку. Вона, мабуть, задля того й перестала зватись своїм першим іменем — Іванкою. Але чому? Чому це кохання так коротко в неї тривало? Чи в кожній людині кохання — це скороминучі хвилини щастя? Чи ми вже пережили його? Але ж ми ще ростемо, зростає в нас свідомість і почуття, а що з коханням? Що його в нас знівечило? Чому воно зблідло?”

Романові ні з ким було поділитися цим питанням. „Пожаліться комусь, посміються з мене...” - думав.

* * *

На Оксану а Інституті звалилась ціла гора праці: картотека, протоколи, бібліотека, догляд за освітньо-виховною працею студентів, і телефони-телефони. Ректор — вдівець, старша людина, по своєму характері він такий собі веселун — безжурна людина. За фахом він правник, тож поза працею в Інституті ще й забігав до своєї адвокатської канцелярії. У праці своїй в Інституті він обмежився до самих господарських справ, зокрема фінансів.

Оксана спочатку не могла дати собі ради й нікому було допомогти їй. Єдина оця щупла в сіренькій кофточці Ліда — помічниця кухарки. Хоч у кухні в неї праці було на обидві руки, помочі своєї Оксані не відмовляла. За фахом вона учителька. Сітка зморщок на обличчі переконувала всіх, що людина ця, хоч і не стара ще, та багато пережила. Нікому вона про свої переживання не розповідала, була спостережлива і мовчазна. Приїхала вона до своєї тітки на візиту і не захотіла повертатися в Україну. Стала працювати тут помічницею кухарки. Але, як виявилось, Ліда не самою кухнею жила. Тужила вона за Україною і тому так дуже ціка-

вилась культурним життям Інституту, що нагадував їй дечим Україну. Вона зголосилася на учительську працю. Управа Інституту не зразу довіряла їй виховну справу.

Життя в Інституті пожвавилось з приїздом нової еміграції з Польщі. При зустрічі молоді народженої в Польщі і Канаді, в обміні думок про спільну працю інколи доходило до небажаних конфліктів. Тутешня молодь частіше розмовляла по-англійському. Молодь з Польщі обстоювала українську мову. Ліда, прислухаючись до одних і других, тяжко переживала ці неполадки, але ніякого безпосереднього впливу на цю справу не могла мати. Аж прибула до Інституту на працю бібліотекарка Оксана. Вона зразу познайомилася з Лідою і вони спільно стали обмірковувати плян праці з молоддю. Праця з молоддю здружила їх. Ліда мала більший досвід у культурній роботі, а Оксана була ближча до цієї молоді, користувалась більшим довір'ям і повагою, — але в усьому вони обидві були як одне.

У вільних від праці хвиликах Ліда з Оксаною обмінювались своїми думками і спостереженнями.

— Дивися, Оксано, на цього хлопця. Він якийсь сам не свій, немов сирота, — сказала якось Ліда про Романа.

Оксана, відводячи від неї свої очі, мовила:

— Тут він не один такий. Нам усім бракує чогось. Ми пересаджені дерева. Нашій молоді брак рідного підложжя. Цю молодь треба розуміти...

Не кожному батьки могли дати те, що змалку вимагалось... А тепер не легка праця з ними. Є речі, які тільки в дитинстві можна прищепити.

Відбувалися сходи́ни молоді. Зразу відчулося зрізничкування в поглядах канадської молоді і молоді з Польщі. Сиділи окремими групами. Тяжко було їм зблизитися. Перешіптувались якось по-змовницькому. Ось заговорив представник молоді з Польщі:

„Уся наша освітно-виховна справа повинна бути спрямована на вивчення української мови і пізнання культури нашого народу. Цих можливостей ми не мали в Польщі.

Там нас переслідувано за мову, а тут не те, що не переслідують, а й помагають нам вивчати свою мову. Вороги наші цькують нас за нашу рідну мову. Хто ж стане в обороні її, як не ми, на вільній землі. Не зломил нас Польща, не зломить і жадна чужина...”

Після цих слів українці з Польщі, перешіптуючись, демонстративно залишили сходини. Вони почали самостійно влаштовувати свої імпрези, при всьому підкреслювали: „Хочемо почуватися тут, як вдома. Хоч дому свого ми ніколи не мали і тепла його не зазнали. Бути самим собою — це природна справа. У найтяжчих умовах наші батьки були батьками і передали нам рідне тепло. Казали нам: адвокатами, інженерами, чи лікарями, ви ще, діти, будете — це справа студій. Студіювати можна у будь-якій країні, будь-якою мовою, але берегти прадідівську віру, мову свого народу, його культуру — це найперша студія і ніхто її нам не дасть, як ми самі не візьмемось за неї. Англійську мову нам треба знати — це наш хліб, але, як кажуть: „не самим хлібом людиною живе”. У нас є ще й душа. Як зберегти її чистою? За цим ми і прийшли сюди, — говорив Марко.

Ці думки і переконували свідомішу українсько-канадську молодь; вони підсилили живі перегуки з Україною. Стали появлятися брошури ув'язнених за українство. Причетною до цього була і помічниця кухарки, Ліда, що просувала ці справи через свідоміший елемент Інституту, зокрема через бібліотекарку Оксану. Родинним домом для них був Інститут. Оксана з Лідою обговорювали плян проведення Різдва Христового. Скликали молодь, запропонували їй відвідати українські родини з колядою. Оксана говорила:

— Громадянство наше щире й жертвенне. Багато жертвувало й не перестане жертвувати на наш Інститут. Але не думайте, що батьки наші зацікавлені лише в стінах Інституту, не менше цікавить їх душа, що в цих стінах... Великим для них було б свято, коли б ми відвідали їх з колядою. Вони хочуть бачити нас і почути нас, хто ми. Використаємо ж для цього Різдво Христове, відвідаємо їх з колядою.

А Ліда стала оповідати, як одних свят в Україні зібралась інтелігенція і в морозний день пішла від хати до хати

з колядою. Це було, немов світло серед темряви, немов зійшла зоря, що пройняла людські душі оновленням і відсвіженням...

Цією ідеєю пройнялось студентство і почало підготовку коляд в Інституті. Приєднались до цього і студенти, які слабо знали українську мову, або й зовсім не знали. До таких належав і Роман.

Якось спонтанно зібрався великий гурт на пробу колядок. Численно прибули наші як тутешні студенти, так і прибулі з Польщі. Іванка сіла за фортепіан. Молодь — хлопці й дівчата оточили її квітчастим вінком. Як тільки Іванка подала голос, торкнувшись пальцями клявішів, грімко, багатоголосним гураганом десь аж під стелю знялася сталевими крильцями коляда: „Ой видить Бог, видить творець, що мир погибає!”... Задзвеніли вікна, захлипали лампи. Повідчинялись двері, з-за одвірків виглянули обличчя кухарок і сторожів. Усе, що жило у стінах Інституту, приєдналось до голосу коляди. Ніхто не стримався від неї. Давня як світ коляда взяла за душу, за серце, відкрила людям уста.

- Дивіться на Дениса, він немов перероджується...
- Вдруге на світ народжується... Тяжкі це породи...
- Тяжкі, але корисні, — перешіптувалися студенти.

У Дениса був чудовий голос, але слова за мелодією ніяк не встигали. Обличчя його викривлювалося в якомусь болі і це в декого викликало сміх. Але в найвищих позиціях голос його виділявся ліричним тенором і цим він привертав до себе увагу.

Денис ніяк не міг пояснити собі таку обставину: зібралась бо молодь із різних кінців світу і місцевостей, і всі вони одну й ту саму коляду з таким умінням і життям співають, немовби від колиски, як одна сім'я, її вивчали. Чим пояснити це єднання? — дивувався Денис. — Це якесь поєднання сили й віри в Христа із силою хрищення народу.

Коляда заповідалася на другий день Різдва. Студенти роз'їжджалися додому, щоб Свят-Вечір провести, як годиться, за родинним святвечірнім столом.

І так, коли Роман стояв біля вікна, задивлений у засні-

жений простір, задзвенів телефон. Романа просять до телефону. В телефоні голос Андрія, Іванчиного брата.

— Як ти ам, Романе? Додому не їхав?... І до тебе ніхто не приїжджав?...

— Ні, стою біля вікна, виглядаю матері... дивлюсь у небо, але дарма. Забули мене... таке це моє небо, Андрію. А як ти там?

— Стій так, як стоїш, дивися у вікно, я приїду забрати тебе до нас на святу вечерю. Тож сьогодні Свят-Вечір... Христос Родиться! — привітався.

— Христос Родився! Дуже приємно мені, Андрію, що ти пам'ятаєш про мене, дякую тобі, але...

— Але що? — спитав Андрій.

— Подумаю, я щось нездужаю... — проказав Роман майже крізь сльози із великого зворушення і поклав слухавку. Руку на слухавці ще якусь хвилину тримав. До очей сльози підступили і стали каменем у горлі. Якусь хвилинку передумував: „Андрій колега з дитячих літ... Він пам'ятає про мене... Так, я сьогодні буду за родинним святвечірнім столом в Іванки. Відчувати її присутність, чути її голос, дивитись на неї — це велике щастя... Я її люблю, й досі люблю, але нікому вже про це не скажу, не признаюсь і їй, хоч і хотілося б відкритись перед нею... Як може вона забути все те, що було? Оцю самітню лавку під плачучою березою... Скільки там оспівано наших мрій, надій і сподівань... Які чудові ці пісні, коли співається їх із правдивим відчуттям. Яка велика мусіла бути любов у цих людей, що склали ці пісні і надхнули нас цими піснями! Це пісні від самого серця, від душі... Скільки сердець з'єднали ці пісні... Іванка клопоталася мною, немов рідним: і їсти виносила, і білизну з мене прала, турбувалася кожним моїм днем, насолоджувалася нашими зустрічами, кожним моїм завченим новим українським словом... І що сталося? Умерла вона — охолола її душа до мене? Хіба й таке буває? Я ж той самий, що й був: не скалічив, не онімів, і не осліп. Ні, я набагато кращим став: я покинув отих волоцюг, зійшов з блудної дороги й ступив на правильний шлях... Повернулись до мене моя мати, брат, сестра; допомагають мені. А що з Іванкою? Що замулило її

душу? Чим я її так обідив?

Було тихо. З кухні доносився брязкіт посуду. Роман підняв слухавку і набрав число. Один дзвінок, другий, а за третім обізвалась Іванка.

— Галлов! — почувся голос Іванки.

— Христос родився! — тремтячо пролунало привітання Романа.

— Славимо його! — відповіла Іванка.

Між ними повисла хвилина мовчанки. Роман зрадив. Думав: „Ось і добра нагода виговоритись, а після цього може й перепроситися з Іванкою”. Не знав з чого почати.

— Я хотів вибачитись перед Андрієм, що не зможу сьогодні бути... якимось не так добре почувуюся...

Він приготувався продовжувати розмову, але після цих слів Іванка сказала:

— Добре, я йому перекажу, — і поклатала слухавку.

Роман ще деякий час тримав слухавку при вусі, заслуханий у гудки вулиці, а опісля поклав її з важким болем у душі.

— Слушайте, паничу, — обізвалась із кухні Ліда — помічниця кухарки. — Бачу, що ви самі, як і я, на цілий будинок. Заходьте до мене в кухню. Я приготувала вечерю і ні з ким мені засісти за святвечірній стіл.

Роман стояв остовпілий. Ліда лишила двері до кухні відчинені. Вона ще поралась, наспівуючи якусь колядку. Роман вийшов східцями на поверх до своєї кімнати. Стяв задивлений у вікно посріблене сніжинками. Він думав ще раз зійти вниз до телефону, викликати Іванку і виговоритись з усього, що наболіло у його душі. У цей вечір душа була до болю чутлива.

По якомусь часі хтось постукав у двері. Відчинив, — а це Ліда із святою вечерю в руках.

— Я просила вас за святвечірній стіл, а ви не схотіли зайти, то я вам принесла вечерю у кімнату.

— О, вибачте, пані Лідо, я вернувся, щоб тільки одягнутися. Я зараз одягнуся і зайду до вас.

Роман несміливо переступив поріг кухні. Вечеря на столі. Ліда засвітила свічку і попросила Романа до столу.

— Убогі, бездомні, заблукані у нетрях життя, приходь-

те до нас на вечерю! — проказала Ліда, запрошуючи Романа сідати до вечері. Вечеряли мовчки, несміливо глипаючи одне на одного — мова в них не в'язалась. Свічка вгиналась під вагою ночі і білими сльозами скапувала в червоний черепок. Шуміли мотори. Під стелиною в куті — Діва Марія з малятком на руках.

— Це перший ваш Свят-Вечір тут? — запитав Роман.

— Так, це перший мій Свят-Вечір, поза домом.

— А там у вас родина?...

— Мама, брат, але далеко вони одні від одних.

— Ви вже тут привикли?

— Привикла, — сказала Ліда, підкинувши бровами.

— Ви близько з Іванкою? — запитав.

— О, ви думаєте про Оксану? — запитала.

— Так, її перше ім'я Іванка, — сказав Роман.

— Ми тут привикли звати її Оксаною, — промовила з повагою.

Роман опустил очі.

— То, здається, ректор має око на Іванку, вибачте, на Оксану. Я звик Оксану звати Іванкою, — сказав Роман.

— Що ви сказали? Ректор з Іванкою? Ректор може бути батьком Оксані. Оксана має хлопця — гарного, пристійного, — сказала Ліда, дивлячись на Романа.

Роман допитливо підніс очі...

— Ви не знаєте його? — розсміялась Ліда.

Роман хитнув головою.

— О, не вдавайте невинного — ви ж знаєте його, як самий себе...

За порогом обіззався телефон. Ліда вийшла до телефону. До кімнати окремими уривками доносилась телефонна розмова:

— О, я не сама, маю гарного хлопця на вечері... О, і не вгадала б, це здалека хлопець... Це він...

Свічка, бризнувши іскрами, заскреготіла сорокою.

Роман сидів похнюплений. Він роздумував: „Хто цей гарний хлопець в Іванки?“

Ліда повернулась усміхнена.

— Що з вами, Ромку? Чого ви такий похнюплений?

— Коли б я міг вам, пані Лідо, про все оповісти, то й на душі стало б легше. Говоріть ви, а я слухатиму. У вас українська мова — немов пісня.

— Дуже приємно мені почути про це. Але й у вас мова... Говоріть так, як умієте...

— Отож то й є, що говорити не вмію.

— Чому? А от говорите.

— Говорю, та тільки так, о!... Не з глибини душі... Якби мені ваша мова... Своєю мовою я не багато вам скажу. Як поживемо тут довше, повчуся, то й заговорю...

— Організуйте курс мови, я допоможу. Ми з Оксаною вже говорили про це. Це вже і на програмі в Оксани.

— Ну, якщо так, то я буду у вас першим курсантом.

— У вас, бачу, виявився інтерес до української мови. Мені згадувала Оксана, що ви читаете по-українськи, а це — основне...

— Оксана говорила з вами про мене? — здивовано запитав Роман.

— А чому ні?

— Приємно почути про це.

— Стривайте, щоб мені не забути, — метнулася Ліда до шафи й винесла звідти книжку. — Це вам різдвяний подарунок від Оксани, — сказала Ліда, вручаючи Романові книжку.

Роман якусь хвилину стояв очманілий, а потім, приклавши подарунок до грудей, промовив:

— Це, мабуть, буде лік на мою наболілу душу.

Подякувавши за вечерю, Роман поспішив до своєї кімнати. З зацікавленням відкрив подарунок — у твердій обкладинці, по-мистецькому оформлена книжка. Разом з книжкою була коротенька записка: „...Після Твого упадку та деякого піднесення, знайдеться в нас ще і час поговорити про наше майбуття з тобою. Але перше, прочитай цю книжку, а вона багато нагадає тобі про наше минуле і кине світло на наше майбутнє...”

Романові на душі полегшало. Ще раз прочитав Іванчину записку. Перелистковуючи книжку, зважив її на своїх руках: „Це вартісний подарунок! Чим мені Іванці віддячитись?... Треба поспішити купити щось Іванці, щоб ще сьогодні

передати Лідою”. Подумав про речі з біжутерії, але це було запізно, крамниці були вже позачинювані. Тоді пригадав свою сонату, яку збирався надрукувати, присвячуючи Іванці. „Підпишу і подарую їй у рукописі. А опісля можна буде і надрукувати”. Поки заклеїти листа, написав коротку записку:

„...Дякую за вартісний святковий подарунок. Буду з великою увагою читати і, вірю, що багато скористаю від прочитання цієї книжки. З нагоди Різдва Христового передаю Тобі в подарунок все те, що маю найдорожче — свою першу сонату. Вона промовить тобі безпосередньо з душі в душу, про мої почуття і любов до Тебе, про що висловити словами Тобі не маю сили.

Якщо Тобі ця річ подобається, заграй мені, одного вечора, — це говоритиме про співзвучність наших почувань...”

Роман швиденько заклеїв листа, зійшов униз і постукав до Ліди.

— Пані Лідо, до вас прохання: передайте, будь ласка, це Оксані. Прошу теж позичити мені вашого українсько-англійського словника. Бачу, що ви маєте, а мені читати українську книжку без словника дуже тяжко.

— О, з великою приємністю. Це гарно, пане Ромку, що серйозно беретесь за вивчання української мови. Запевняю вас, що набагато краще почуватиметесь.

— Мушу наздігнати втрачене. Я не мав доброго середовища до вивчання української мови, а тепер присяду з руками і головою.

— Щастя вам, Боже! — сказала Ліда, потиснувши Романові руку.

Роман вийшов на поверх, до своєї кімнати, вкрай схвилюваний. Ще раз і ще раз читав Іванчину записку та важив у руках подарунок — живий подарунок, що сприяє дружбі з Романом і поведе його непройденим шляхом у цікаву царину життя.

Разом з цим у Романа обізвалося серце до Ліди якимось співчуттям. Легше на душі, коли є з ким поділитися своїм болем. Роман роздумував над питаннями про співчуття і любов.

Обклавшись словниками, Роман читав книжку. Ковтав окремі фрази, зубрив незрозумілі слова, захоплювався, пітнів і хвилювався. Де-не-де зупинявся, немов мандрівник під горбом, перед яким розгорталися незрозумілі досі нові обрії. Труднощі його не зупиняли. Він намацував нитку, яка тримала його і вела. Роман уявляв собі, що він у дорозі до Іванки. „Здобути, або дома не бути!” — пам’ятав приповідку. Книжка розкривала перед ним багатий невідомий досі світ. Світ розгортався, душа наповнялася щастям. Книжка, немов добра вчителька — дораджувала, повчала, вела. Перегортав сторінки. Читав рядки і між рядками. В шелесті вітру, у спалахах хвиль вчувалася музика і плач. Смуток і журба чергувалися з радістю — похмурі дні із соняшними. Ці переливи кріпили і вели. Цими шляхами люди прямували, досягали своїх вершків.

Між рядками Роман зустрічався сам із собою. Бачив своє минуле: зустріч із волоцюгами, знайомство з Іванкою. Обзивалась до нього його муза — щастям наповнялася душа.

Роман засинав з книжкою під подушкою. Вранці прокидався і передумував прочитане, немов якийсь чарівний сон. Не в усьому і словник міг йому допомогти. Незрозуміле записував на окремому листку, а вранці сходив східцями до кухні і просив Ліду пояснити йому незрозуміле. Ліда на всі лади тлумачила йому. так довго пояснювала, доки не вклалося воно в Романове поняття. Роман з подвійним зацікавленням читав подаровану книжку: вивчав мову і цікавий світ.

— Пані Лідо, ви багато пережили, багато бачили і знаєте. Поясніть мені, чому трапляються обставини, чи окремі випадки у людини, що можуть найширшу любов замулити. Та й чому замулене не легко повернути?

— Це, сину, багато залежить від окремого характеру людини. Гарні характери треба вирощувати в дітей змалку. Людина, немов та рослина, потребує догляду, до того і доброго підсоння...

На такі теми Ліда любила порозмовляти. Багато вона пережила, багато знала і з нею було цікаво вести бесіди. Тому то й Іванка, пізнавши Ліду, зразу здружилася з нею і

багато дістала корисних порад. Коли Ліда вручила Романові подарунок від Оксани і натякнула йому, що Оксана має гарного хлопця, Роман уже здогадався, хто той хлопець... З того часу він немов не той став. З'яснив, до нього повернулося життя повне радості.

Ще того самого вечора Ліда потелефонувала Іванці, що тут жде її цікавий різдвяний подарунок, не сказавши від кого. Студенти готувалися піти з колядою аж на третій день Різдва, тому що не всі з віддалених місцевостей могли приїхати на перший день свят.

Оксана, поцікавившись святочним подарунком, приїхала до Інституту в надвечір'я першого дня Різдва. Роман тоді у своїй кімнаті вголос читав свою книжку. Коли це раптом почувалась у вітальні Іванчина гра на фортепіані. Вона переграла щось із свого репертуару. Денис подумав, що, мабуть, його соната не до душі Іванки, коли відложила її. Ну, що ж, не кожна річ в однаковій мірі всім людям подобається. Різні характери, різні смаки й уподобання. „Але це не стримає мене у моїй творчій праці! Навпаки, заставить мене солідніше працювати над собою. Чим більше працюєш — більше набуваєш майстерності!” — в думках виявив Роман свою настанову. Та раптом він почув свою сонату. Сам собі не вірив. Що це, галюцинація? Але ж ні. А може це не Іванка. Збіг униз до вітальні. Стояв за плечима Іванки і якийсь час прислухався. А коли Іванка кінчила грати його сонату, він ніжно обняв її за плечі. Іванка оглянулася.

— Денисе, не забудь, що ти в Інституті. Не роби цього, — сказала, але рук його не відкидала, а навпаки — притримувала. Коли Денис нахилився, щоб її поцілувати, з балькону почувся голос ректора.

— О, о! Що я бачу! І це Оксана, наша бібліотекарка на це собі дозволяє? Е, е!...

Роман відскочив, немов підстрелений. Оксана звелася на ноги: накрила фортепіан, взяла свої ноти і спокійно пішла до своєї кімнати.

Наступного вечора ректор Нестор скликав сходу студентів і, не називаючи поіменно засуджених, зобразив картину, яка минулого вечора мала місце в Інституті. Сту-

денти поглядали один на одного, щоб відгадати, хто це? Ректор застеріг, що коли ще раз подібне повториться, то змушений буде таких студентів віддалити з Інституту.

— Для таких нема місця в Інституті. Інститут — це виховна установа, а не дім розпусти!

Останні його слова були повні огірчення. Він хотів на цьому закінчити, але студенти, обмінюючись допитливими поглядами, поставили вимогу, щоб цю справу не промовчувати, а продебатувати. Один за одним виступали і ставили різні питання.

Андрій перший висловився. Він обкинув усіх поглядом і промовив:

— Я не погоджуюся з цим, щоб приховувати тут будь-яку аморальність. Ми мусимо знати, хто це, бо інакше пляма падає на нас усіх!

Студентка з другої лавки сказала, що ректор замало виявив вчинки цих обвинувачених. Саме те, що студент поцілував студентку — це ще ніяка аморальність.

Другий з ряду студент доповів:

— Ми на те живемо тут у гуртожитку нашого виховного Інституту, щоб знайомитися, дружити й одружуватися між собою.

— Краще буде, коли підемо до чужих? — запитав третій з черги.

— Що ж тут каригідного, коли студент поцілує студентку? Це ж по-християнськи.

— На мою думку, ректор нетактовно поступив, що вилаяв за це студента і студентку, назвавши це аморальністю...

Падали репліка за реплікою:

— Припускаю, що це може між нами повторитися. А що тоді?

— Ректор не назвав цих студентів. А щоб не впало це підозріння на нас усіх, пропоную, щоб їх викликати, хай ми побачимо, хто вони?

— І я є за тим, щоб їх викликати. Може вони мають щось сказати на своє виправдання, — додав Андрій.

У кімнаті повисла мовчанка. Студентство перекликало-

ся німими поглядами. Почулися й інші голоси:

— Нехай самі признаються до вини!... Хай устануть ці студенти! Вони ж між нами!... Чому промовчувати їх! Як самі вони не признаються, то виходить, що ми ховаємо тут аморальний елемент!...

Тоді Іванка не втрималась і встала.

— Це я, — сказала вона.

Посипалися рясні оплески.

— Ви всі мене знаєте, представлятися не буду. Маю відвагу признатися до того, що уважається тут злочином!

Коли повторні оплески студентів втихли, Оксана спокійно, зрівноважено стала оповідати:

— Сталося це так: Роман написав сонату. Він студент консерваторії. — Очі студентів шугнули на Романа. Іванка продовжувала: — Він дав її мені із присвятою, як різдвяний подарунок. Я сіла за фортепіан, щоб її програти. Коли я скінчила грати, Роман зненацька обняв мене за плечі і хотів поцілувати, але ректор погрозив!... Оце і весь фарс.

— У мене є пропозиція, — сказала одна із студенток. — Хай Оксана зараз переграє нам цю сонату. Якщо вона нам сподобається, прощаємо Романові, Денисові і Дем'янові — в нього, здається, аж три імена.

Знову посипалися оплески. Іванка глянула на Романа, а він здвигнув плечима. Іванка сіла за фортепіан і заграла. Студенти з великою увагою прослухали її гру. А коли вона закінчила, звелися на ноги і привітали „обвинувачених” довготривалими оплесками.

— А тепер поцілуйтеся! — гриміли вигуки.

Після цього інциденту Оксана схвильована повернулася додому. Батькам нічого не сказала про конфлікт з ректором. Просила й Андрія це промовчати. Вночі мала дивний сон. Ніби десь ректор Нестор звільнив її з праці бібліотекарки. Звільнив і Ліду з помічниці кухарки та виключив Романа з Інституту. Тепер вони безпритульною трійцею опинились у парку. Сиділи на лавці, під березою, наспівуючи пісню. У пісні співалося, що Денис перестане зватися Романом, а Іванка Оксаною залишаться вони при своїх перших іменах — від них їм не заховатися. Усе, що в'язалось із їхніми

першими іменами, ішло за ними: підглядало їх і підслідувало. Коли вони отак сиділи, наспівуючи пісню, підслухала їх жінка, що проходила тут часто зі своєю собачкою.

— О, як чудово ви співаєте! Кожен раз, коли я чую вашу пісню, не можу налюбуватися цими мелодіями.

Це наштовхнуло Іванку, Дениса і Ліду оформитися в мандрівну одиницю. Денис komponував пісні, співав тенором, Іванка сопраном, а Ліда альтом. Часто вони зупинялись із своїм репертуаром на вулицях міста, прохожі прислухалися до їхніх пісень, скидали їм, у Денисову шапку, добровільні пожертви. Жили вони у вдови із собачкою, яка захоплювалася їхніми піснями.

Іванка, прокинувшись вранці, передумувала свій сон. Посміхаючись із дивного сонного видіння, подзвонила Ліді.

— Як спалося, Лідочко, після тих зборів, на яких відбувся суд наді мною?

— Нічого, Оксаночко. Слухаючи оте „обвинувачення” на зборах, я зразу співчувала вам з Романом. А потім тишилася, що ви обоє вийшли горою. Романова соната у твоєму виконанні була чудова. Ти ж чула оплески слухачів — не було їм стриму.

Після цього Оксана оповіла їй свій сон. Ліда сказала, що він близький до здійснення. Пригадала теж Оксані, щоб та настроювала свій голос до сьогоднішньої коляди.

— Не забудь, Лідочко, що без тебе колядувати я не піду.

— Ти ж знаєш мене, Оксаночко, що я з великою приємністю, коли б тільки директор не бунтувався.

* * *

Срібними шатами над містом звисала зоряна ніч. Це, мабуть, одна така ніч у році дана нашому народові, щоб, як співається в пісні „Землю з небом в одне злучити”, з’єднати народ у любові повного всепрощення і доброти, щоб дорогу йому до рідного дому знайти.

Колядники вирушили в дорогу. Вісім повних автомашин вирушили в зоряну ніч. Роєм метеликів шугнули до зір голоси: роїлося небо зорями з краю в край. Ніч співала. Все виспіване з душі, немов на святій сповіді.

Автомашини розїжджалися в різні дільниці міста за списком адресаря. В першому автомобілі за кермом — ректор Нестор, поруч нього — Іванка, а на задньому сидженні, в гурті хлопців і дівчат, — Роман. В гуркоті мотору — нашішки: ректор Нестор — старий вдівець залицяється до Оксани. Поки плелася мова, як кажуть, „на здогад буряків”, а тепер меценас почав серйозно, по-адвокатському розмовляти з Оксаною.

— Ну, як то буде з нами, Оксано?

— Буде так, як Бог дасть.

— Ні, я серйозно говорю. Я хотів би сьогодні поговорити з твоїми батьками...

— Краще проковтніть це самі в собі...

— А то чому?

— Тому, що в цю ніч не годиться торги влаштувати.

— Оксана розсміялась і вже увесь час насмішками збувала меценасову розмову. То жартівливу пісню наспівувала, то зводила його розмову на жарти.

— Навіщо я вам здалася, пане меценасе? — почала Оксана серйозно.

— Будеш мені жінкою, Оксаночко.

— Я, жінкою? Яка ж з мене жінка, як я ще учениця?...

— То одне одному не перечить, ученицею можеш бути. Обов'язків у мене не матимеш. Я найму служницю, тобі нічого буде в мене робити.

— То ж що з мене буде, коли я свій юний вік змарную? Не буде вас совість гризти? Я ж хочу ще вчитися, рости, а не відтепер нуждатися, немов у гаремі.

— Ти зможеш учитися, як лише захочеш...

— Ні, ні, — це не нормально. На все є свій час і пора. Я ще не визріла, а ви знаєте, пане меценасе, що стається з овочем, коли передчасно його зірвати. Ви б тяжко скривдили мене і себе. Облишім це. Говорім краще про щось життєве, творче. Раджу вам забути це і більше до цього не повертатися. Пошукайте собі кращу пару, бо з нашої муки кулішу не буде. Я б вам щось порадила... Ось у нас Ліда — самітня, дуже толкова людина. Не має вона де голови прихилити. Вона ближча вам як інтелектуально, так і віком. Чому не

подумати над тим, щоб її ущасливити.

— Дякую за пораду. Кухарки я не шукаю.

— Алеж у неї освіта. Йй не помічницею кухарки бути, а виховницею...

— Говорила-везлася, на порозі знеслася... А яка в неї освіта? Може скажеш, що не советська? Хто знає, з якою ціллю її сюди прислано.

— Душа в неї наша — українська... Не всі ж там перевертнями виростають, є й чесні люди.

— Ми тут маємо своїх людей... обійдемося... — сказав ректор.

Хтось підтягнув пісню: „Далека ти, а близька нам, кохана вітчино...”

Бесіда увірвалась. Скінчилася пісня, розмови знову продовжувались.

— Мене виховувати не треба, — сказав ректор.

— О, жаль, що не знаєте, — а Ліда стала душею Інституту. Біда тільки, що вона загрожена. Якщо вона не одружиться, то її депортують. Тож чи не гріх тратити нам таку силу? Хіба багато їх у нас таких?

Після цього ректор замовк. У час розмови ректора з Оксаною молодь переспівувала свої пісні. Роман увесь час підслуховував підшепти ректора з Оксаною. Тепер, коли Оксана відтяла ректорові — Романові від серця відлягло. Проїжджаючи повз парк, він згадав про зустрічі з Іванкою в парку. В цей саме час Іванка затягла пісню: „Ніч яка Господи, місячна зоряна, видно хоч голки збирай...” Дівчата підхопили і пісня покотилась за автом у засніжені простори.

Біля школи авта зупинилися. Висипались колядники — формувалися в окремі гуртки. Розсівались поміж хат, під завітчані морозом віконця. Колядників радо запрошували до хат, гостили та щедро жертвували коляду на Інститут. Колядники до кожної української родини несли пісню на прославлення Христа правди, а з кожної хати виходили скріплені на душі, з рідною теплою в душі — зігріті любов'ю своїх людей.

У засніжених вуличках, у метушні зір, у запахах ялинок, у звучанні колядок, у віншуваннях, хатини наші набирали

вигляду вертепних шіпок. Оживала містерія народження Христа, така близька долі українського народу.

„Не в ясных палатах, а в бідній стаєнці Мати Божа дитя породила... Йосиф старенький кросна готує... Ірод дуже засмутився, що Христос нам народився, звелів шукати... Дітей убивали за Христом шукали... Але діти не умирають, а оживають...”

Містерія народження Христа, з Його стражданнями й іродськими переслідуваннями така близька нашому народові. Скитання по чужих світах... місійна робота в змаганнях за світло правди, у важких переживаннях, в пошуках розбитих родин — молитви за свят-вечірнім столом...

Нотки ці прошивали Денисову душу до страдництва свого народу. Він відчув тут часточку свого ества: ніде такої правди не знайдеш, як у стражданнях свого народу.

Ліда з Марком з Польщі, Денис з Іванкою і її братом Андрієм, зіспівані голосово, зігріті теплотою дружби, творили чудовий квінтет. Сливе в кожній хаті їхній спів записували на магнітофонах, перегравали, переспівували цілою родиною, як дорослі, так і батьки з дітьми.

У кожній хаті зустрічали гостей, тяжко було з людьми розставатись. Денис часто першим виходив із хати і на рогах вулиць дожидав Іванки. Кожний її погляд, усмішка, дотик ошчасливлювали Дениса. Якось раз Іванка поховзнула і застрягла в снігу. Денис простяг їй руку, обтряс з неї сніг і випускати її руки вже не хотів. Ішли, тримаючись за руки, сплівши пальці.

— Іванко, мені не легко повірити, що це не сон; що ми крок у крок із нашою студентською громадою пробиваємося крізь заметіль і сніговію в дорозі до свого дому...

— Це вже, Денисе, не мрія, а дійсність... Я тишуся, що ти вже наш і з нами. Тепер тільки уважай, щоб не збитися з дороги.

— Кажеш, наш, а мене це не влаштовує. Я вже хотів би почути, що ти моя, а я твій — це наша ціль.

— О, о! До цього ще далеко, — розсміялась Іванка. — Для мене досить, що я тебе вивела на правильний шлях...

— Та, ти вивела мене. А що далі?

— Що далі? Далі — безконечні далі. І ці далі тільки-що починаються... Ці далі вимагають багато від нас нашого такту, розуму й почуття людяности.

— Не розумію тебе...

— А книжку, яку я тобі подарувала, прочитав уже?

— Читаю, домучую. Цікавить мене її кінець, що воно далі...

— Отож оці „далі” — непрохідні „далі”, які людина сама собі витичує...

Денис не знає, що Іванка цим хоче сказати. Якось дво-значно це в неї звучить.

Відчалили дні святочні, гомінкі, наступали мовчазні, ялові. Студенти поринули у свої студії: виходили на снідання заспані з конспектами в руках, ковтаючи очима оту мудрість, нікого й нічого навколо себе не помічаючи.

Іванка з Лідєю приємно згадували милозвучні коляди і обдумували новий плян праці. Як з'єднати цю молодь? Чим її оживити? Потрібна тут постійна співдія, щоб наблизилася їй і затерла оті різничкування тутешньої молоді із молоддю з Польщі. Після свят молодь ще й не збиралась. Розійшлася немов ті хмари буревієм розбиті. Іванка з Лідєю заплянували розвагові вечори, гутірки, дебати, щоб таким чином вичути зацікавлення молоді. На допомогу їм прийшов бого-слов Любомир Гайдукевич.

Почалися дискусійні вечори. Після довгих дебат виявилося, що молодь хоче вдосконалювати українську мову через якісь практичні зайняття. А цьому могла відповідати тільки пісня і драма. З цього й треба було почати.

Тяжко було знайти фахівців, які хотіли б з молоддю працювати. Іванка готова була служити своєю грою на фортепіяні. Ліда проговорилося, що в Україні вона колись керувала дівочим хором.

— Шукайте за відповідним репертуаром і починаймо, — сказала Іванка.

— Стривай, Іванко, тобі це вдасться, але не мені. Хто погодиться належати до хору, коли диригенткою його буде кухарка?

— Не думай так, Лідочко. Пісня має притягальну силу.

Пригадуєш, як це було під час репетицій коляд?

— Спробувати можемо, — сказала Ліда, — коли б тільки дирекція не стала дуба. У неї досі чомусь немає довір'я до мене, а це дуже боляче мені, бо не було там, немає й тут цього довір'я. То куди мені прихилитись? — сказала Ліда, опустивши очі, повні сліз. — Не знаєш, сестро, як тяжко я це переживаю, оце недовір'я. Чуюся тут зовсім уопсліджена. А так хочеться робити щось корисне...

— А яке діло дирекції? Кухарку не тяжко знайти, нам ідеться про важливішу справу — працю з молоддю... Працюватимем, то й довір'я здобудемо. Тільки ділом переконемо невірні душі!

— Я можу працювати з молоддю поза годинами своїх занять у кухні, — сказала Ліда. — Праця з молоддю мене не втомить, навпаки, я хворію від нудьги.

— Ти, Лідочко, шукай репертуару, а справу з дирекцією залиши мені.

З того часу Ліда, працюючи в кухні, переспівувала пісні, які як мелодією, так і змістом підходили б цій молоді. Пісня її інколи виносилась у їдальню і молодь з захопленням прислухалася до неї. Дівчата самі підходили до Ліди й просили навчити їх ту чи іншу пісню. Богослов Любомир Гайдукевич захопився ідеєю дівчат і став їм організовувати хлопців. Тепер богослова Любомира часто бачили в товаристві Іванки: бачили їх на обідах, на сходинах і на проходах. Студентство підозрівало, що богослов кохається в Іванці. Помітив це й Денис та став тяжко переживати. Із зажурою своєю нікуди було йому заховатись.

Іванка змінилася в Денисових очах до невпізнання. При зустрічах з ним вона ховала свої очі, уникала розмов. Денис декілька разів її перестривав, хотів поговорити з нею, але заходи його були даремні. Іванка спритно викручувалася і вивпзала з його очей.

Одного ранку, коли Денис вийшов на снідання, він побачив Іванку в товаристві цього молодого богослова. Богослов Любомир часто виступав із своїми доповідями. Він як своєю поставою, так і цікавими доповідями, робив на студентів дуже гарне враження. Тепер він сидів з Іванкою на

платформі біля столика за чашкою кави. Видно було, що він оповідав їй щось дуже цікаве. Не знати було, що саме, але його жестикуляція, пониження і підвищення тону розмови, розпромінене обличчя Іванки, нестримні виливи усмішок, свідчили про це велике захоплення одне одним. Денис важко це переживав. „Вона, мабуть, познайомилася з ним ще до мого прибуття до Інституту. Тож тепер уже відомо, чому вона — моя Іванка, так холодно зустріла мене і до невпізнання змінилася. Сама Ліда про нього натякала мені, під час святої вечері... Вона тоді сказала: Іванка має гарного хлопця. Та й книжка, яку мені подарувала, хоч і дечим нагадує про наше минуле, не кидає світла на наше майбутнє.”

Час плив. Проскакували дні за днями. Кому приносили вони втіху, радість, а кому невдачі і смуток. Денис часто зустрічав Іванку в товаристві богослова на різних забавах, проходах. Інколи богослов Любомир брав її на своє авто, часто кудись вони виїжджали. Не тяжко було спостерегти, як на їхніх обличчях цвіла свіжа любов. Денис страждав. Про кохання Іванки з Любомиром уже й студенти стали голосно говорити. Денис інтуїтивно відчув, що Іванка вже зовсім збайдужіла до нього. Йому тепер нічого іншого не залишилося, як покинути Інститут, щоб раз назавжди забути Іванку. Саме тепер він у консерваторії мав гарні успіхи, але це його не вдовольняло, бо й це не могло вже тепер мати будь-яких впливів на покращення його відносин з Іванкою. Від якогось часу студенти помітили, що кімната Денисова замкнена, на клямці дверей вивіска із написом: „Мене не турбуйте!”

На обіди Денис не з'являвся. Стукали колеги до його кімнати — ніхто не відзивався. Ніхто не знав, що з ним сталося. Студенти жаліли його і співчували йому, як людині дуже чутливої душі.

Одного дня в консерваторії, коли обговорювався план організування турне по Європі, помітили там і Дениса. Уряд забезпечував студентів-оркестрантів транспорцією, приміщеннями, харчуванням та відповідною ставкою платень. Денис цим захопився — це була добра нагода покинути Інститут і забути Іванку.

Турне заплановане було на довший період часу в Англії.

Оркестранти мусіли взятися за солідну підготовку, бо виступи передбачалися перед дуже добірною публікою. Але, незалежно від того, заповідалися там і концерти для позасуспільного елемента — арештантів. Студенти посміхались, висловлювалися проти цього „негативного”, були голоси: чи зменшиться число злочинців, коли уряд годуватиме їх та ще й улаштуватиме для них розвагові концерти... До цього питання висловився і Денис. І саме тепер, після довгої перерви, друзі побачили Дениса. Він по-інакшому висловився, як більшість його друзів. Він сказав:

— Злочинці — люди, як і ми з вами. Лише обставини життєві склалися у них так, що вони залишилися з притупленими серцями, задубілі в них душі. Переконавання їх словами, чи фізичними карами — не має успіху. Треба нам добиратися до їхніх сердець, їхніх душ, щоб повернути їх до людей. У цьому позитивну роль може відіграти музика. Відомо нам, що музика має великий вплив на людські почуття.

Тоді знайомі його друзі, перекинувшись поглядами, зрозуміли, що Денис у минулому був десь на вузькій кладці, з якої він чуть не похитнувся. А врятувала його музика.

По декількох днях після виступу студенти побачили Дениса в Інституті з валізкою в руках. Він прощався з усіма і глядів за Іванкою. Вона крізь вікно махнула йому рукою, він її підждав. Його прощання з Іванкою було болісне. Прощався з нею зі сльозами в очах. Вона просила не забувати, повертатись... писати їй... А коли він натякнув, що мусить виїхати, щоб не носити її в душі, вона зникла. Вона відчула докір своєї совісті. Роздмухала бо в його серці жаринку любові, а тепер ніяк погасити її.

— Вибач, Денисе, ніколи я тобі зла не бажала... помагала стільки, скільки могла. Але, як ми колись говорили, ніхто не знає, кого куди доля поведе...

Денис нахилився її поцілувати, але замість в уста поцілував у руку. З вікон з зацікавленням дивилися на це прощання. Денисові співчували. Денис тримався. На прощання сказав Іванці:

— Повернуся іншим...

Так Денис на коридорах Інституту залишив по собі сірий смуток, а Іванці докір її сумління. Це й заставило її покутувати важкою працею.

Ліда з Іванкою почали працювати з дівчатами. Спочатку з невеличким гуртом при фортепіяні. Вже з першої проби дівчата захопилися цікавою піснею, куди не йшли, то все її співали. На наступну пробу зголосилось удвоє більше дівчат. Підслухали і хлопці. Спершу Ліда працювала поза працею в кухні, а коли праця її набрала ширшого розміру, за порадою богослова Любомира, дирекція перевела Ліду на культурно-освітню працю з молоддю. Запряглися у цю працю Ліда з Іванкою з допомогою богослова Любомира. На протязі одного року zorganizували дівочий хор, чоловічий і мішаний та започаткували драму. Пісня згуртувала молодь, допомагала їм у вишколенні мови і будила в юних серцях любов до України. Услід за цим на допомогу прийшла драма. Ліда з Іванкою виявили в праці з молоддю великий запал і посвяту. Ліда оповідала, що молодь ця нагадувала їй кращу молодь в Україні, з якою їй доводилося працювати.

— Повір мені, Іванко, що й там є гарна молодь. Жаль, що вони одні одних не знають, — говорила Ліда.

Праця розгорталась, набирала великого розмаху. Молодь відвідувала з концертами міста і містечка. З доповідями на концертах виступав богослов Любомир. Доповіді його одушевляли молодь, захоплювали старших.

Одного разу Ліда увійшла до Іванчиної кімнати і подала їй листа. Сіла на софу і затулила руками обличчя. У листі сповіщалося Ліду, що термін її перебування в Канаді скінчився і вона мусить покинути цю країну, бо інакше її депортують в СРСР. Прочитавши листа, Іванка кинулась до телефону і засягнула інформацій у дирекції, адвокатів та дорадників. Вислухала всіх і стала розважати Ліду.

— Не турбуйся, Лідочко, щось зробимо. На все знайдеться вихід. Одне що найважливіше, треба тобі, Лідочко, ще до терміну виїзду, одружитися. Та й тільки...

— Добра порада, та не для мене. Як це одружитися? Це ж не панчохи натягнути на ногу, не одну пару чобіт треба

сходити. Та ж про це в мене і думки не було. Мені вже тридцять минуло. Хто мене захоче?...

— Послухай мене, Лідо. Тут уже був такий випадок. Я не знаю, яка в цьому процедура, але, після такого вінчання, дівчині, яку мали відслати в Україну, дали спокій. Інша справа, що оця пара побула одруженими, як кіт на плоті. Одружилися вони тільки для замилення очей, але таким чином вона врятувалася.

— Як ти це думаєш, Іванко? — промовила Ліда крізь сльози. — В'язати мені долю...

— Послухай мене, Лідо, лиши це мені, я цим займуся...

Ліда вийшла від Іванки заплакана.

Наступна проба не відбулася. Молодь була затурбована. „Як заховати нам Ліду?“ — клопоталась Іванка. Запросила до себе брата Андрія.

— Братіку, рятуй ситуацію. Хочуть нам забрати Ліду. Як нам бути без неї? Другої такої не знайти. Ти розумієш, про що нам ідеться.

— Я розумію, але ледве чи ми зможемо допомогти чимось їй.

— Послухай мене. Їй треба одружитися тут — це єдиний рятунок.

— Так, але одружитися — це не в танці закрутитись. Хіба має вона когось? Коли б був Денис не покинув нас... він шлявся тут із своєю скаліченою душею, намагався до когось пристати... Вони були б взаємно допомогли собі... Він з нічим пішов від нас. Пішов у світ...

Іванка якось винувато стріпнула очима і опустила голову.

— Я не думаю про серйозне її одруження, а так тільки, щоб відвернути від себе очі ловців. Ти пригадуєш собі, як зробила землячка наших батьків, коли приїхала сюди? Одружилась якось формально, а після цього і розвелася. Так і врятувалася.

— Ну то що ж я поможу в цьому? На жадні махльойки я не здібний. Говори із сторожем Інституту, він колись заличався до Ліди. Але ж Ліда на це не піде. Обманювати людину — не чесно. Та ти пробуй: перше з ним поговори, а тоді з

нею. Я теж поспробую в цьому напрямі попрацювати, хоч у мене тепер праці в лікарні по шию...

— Може й справді. Спробувати не шкодить. Запитаю сторожа Микиту.

Іванка застукала Микиту, як воскував підлогу в коридорі.

— Тяжко працюєте, пане Микито? — запитала.

Микита підвівся, витер піт з чола і запалив цигарку.

— Працюється не легко. А як інакше?

— Оженіться...

— Добре кажеш, Іванко. А хто піде за мене? Знайди для мене дівчину, то й оженюся.

— А як у вас із Лідою? Ви, здається, про щось подібне домовлялися з нею.

— Ліда пір'я собі тичить, куди мені до неї! Вона лишила кухню, стала диригенткою... до неї тепер і не приступай. Оженюся, а вона хвіст задерє...

„Нічого не вийде”, — подумала Іванка та й знову до Андрія.

— Андрію, з Микитою нічого не виходить.

— Що ж порадити їй?...

— Андрію, як ти їй не допоможеш, то й ніхто...

— Чим я можу їй допомогти? Я міг би її тут у лікарні влаштувати на працю, але це не врятує ситуації. Поговорю ще з Марком.

Ліда забралася з Інституту, пропала десь. Ніхто не знав, що з нею сталося. Життя молоді при Інституті потахло, як перетліла ватра.

Були різні версії: одні говорили, що Ліда добровільно повернулася в Україну, інші, що її насилу забрали, а ще інші були переконані, що вона десь скривається. Термін перебування Ліди в Канаді скінчився. Та ось Ліда з'явилася. Вона була якась самопевна, весела, з розмахом у праці. Інститут наповнився молоддю, заясніли вечори юними обличчями, загомоніли піснями. Ніхто не знав, з ким Ліда одружилася. Відомо тільки було, що вона вже залишається на постійно в Канаді. Час плив. На одних сходах Марко виступив і заговорив:

— Шановне товариство! Я маю шану разом зі своєю дружиною Лідою запросити вас на підтвердження нашого шлюбу, який відбудеться в церкві Трьох святих. Після того тут у залі Інституту відбудеться прийняття і забава.

Посипалися рясні оплески. Виявилося, що Марко, рятуючи складну ситуацію Ліди, якось офіційно, без розголосу, одружився з нею. Ніхто про це, крім урядових чинників, не знав. Між Лідою і Марком було домовлення, що по якомусь часі вони анулюють цей провізоричний шлюб. Приходили на сходи окремо, не було ніякого натяку на те, що між ними сталося. Але пройшов час і після кращого знайомства, вони вирішили таки одружитися.

* * *

По чотирьох роках мандрівки по Європі Денис знову з'явився на коридорах Інституту. Проходжувався з пританим болем у душі. Хоч і як далеко був від Іванки, забути її не міг. Увижалися йому її очі, вчувався її голос, переслідувала вона його у снах. Тепер крокував по коридорі, то тут, то там зупинявся. приглядався: нова обстановка, нова обслуга, нові невідомі йому обличчя студентів. Оглянув виставку, розглядав картини студентів. Із другого поверху доносилися звуки фортепіяна. Спліталися мелодії, які так любила Іванка пригравати студентам до сну, в тому й Денисова соната. В Дениса стріпонулося серце відсвітом минулих днів. Може це й вона, — подумав. Прислухався, а серце щеміло, дрижало, немов піймане пташеня в долоні. Затих фортепіян. Почулися кроки. Східцями вниз сходить струнка, висока, в чорній сукні постать з книжкою під пахвою. Іде, ведучи за руку мале хлоп'я.

„Так, це вона... Не признаюся, чи впізнає...” — подумав Денис.

Помітивши незнайому людину, що чогось ніби шукала, зупинилася.

— Чим можу служити? — запитала.

Денис вклонився, посміхнувшись. По усмішці впізнала.

— Свят, свят, свят! Кого бачу!

Якусь мить стояла, немов очманіла.

— Ти дивись на нього, він уже й бороду запустив, як святець-євангелист Іван Золотоустий, — сказала.

Іванка була бліда, змарніла. Усмішка її була немов раною на обличчі.

— Бороду не запуслав — сама виросла, — сказав. — Але що це ти за студента водиш з собою? — поцікавився.

— Це наш наймолодший студент. Представся, Любчику, скажи, як звешся.

Хлоп'я якимось несміливо глянуло на незнайомого, а потім на маму.

— Я звуся Любко Гайдукевич, — промовив хлопчина. Денис підняв його на руки.

— То ти син отця Гайдукевича? А як батько? Батька я знаю, — обкрутив ним навколо себе і поставив на землі. Любко нічого не сказав, тільки глянув на маму. А Іванка, з жалем у голосі, проказала:

— Осиротив нас отець. Два роки тому, як відійшов від нас. А це наш синок, — сказала Іванка, пригорнувши до себе хлопчика.

Денис зняковів, настрій його понизився. Якимось блудив очима і знеможено звів голову.

— Так воно... Тепер я вже розумію, — промовив немов сам до себе. — Пробачте мені, пані Оксано, що я так по-свійськи до вас, через „ти“... Я не знав... ну, що ж, сталося... Оце таке наше „далі“. Пригадую собі, як сказали ви на останній нашій коляді, коли я запитав вас, а „що далі“.

— Ну, Денисе, „далі“ наші за вами. Не знати, що підказали вам ваші „далі“.

— „Далі“ — невдалі. Але облишім це... Вибачте, я приїхав, мав діло, як бачу, воно тепер уже не актуальне... — зам'явся Денис. — Але не будемо вже повертатися до того... Тепер хіба тільки запитаю вас, скажіть, будь ласка, тут було залишилося дещо з моїх речей у кімнаті: деякі книжки, одяг...

— Так, воно не пропало: книжки, одяг, гітара — все воно лежить тут у сховку, лежить мертве, нагадуючи нам вас живого. Будь-коли можете собі все забрати.

Денис опустил очі, повні смутку. Ще раз підвів їх на

Іванку.

— Ну, нехай воно так, покищо, залишиться... Може ще колись навідаюся...

— Заходьте в кімнату, — запропонувала Іванка.

— Ні, я поїду далі.

— Не цікаво вам побачитися зі знайомими?

— Цікаво, але їх тут немає...

— Немає, але можуть бути. Потелефонуємо їм.

— Ні, краще ні. Може іншим разом.

— А як ви, Денисе, чому так довго не навідувалися...

Навіть листа не написав... Пропав, як не був...

— Яюсь так, хотів забути... З нового почати...

— Кого забути? Що забути? Хто вас тут скривдив?

— Ет, забудьмо. Забудьмо те, чого вже не повернемо.

— А як з нового почати? Який це вже раз пробуєте з нового почати, іншим стати? — проказала Іванка насмішливо. — Заходьте в кімнату, не бійтеся, ніхто вас тут не покусає. Не годиться вертатися з-перед порогу...

— Може, іншим разом, — відмовлявся Денис, перевіривши погляд на хлопчину.

— Проси, Любку, пана в хату!

Любко взяв Дениса за руку і тягнув силою.

— Заходь, Денисе, в хату, не давайся просити, — проказала Іванка по-давньому.

Денис зм'як, яюсь відрадніше стало йому на душі. Цей тон у Іванки був такий доброзичливий та ласкавий, що годі було йому відпиратись. Разом з цим з її очей хлюпнула щирість і вибачливість. Денис м'явся, але не встоявся. Зайшов у кімнату.

— Роздягайся, може, замовлю обід.

— Ні, ні, не треба, я не голодний...

Денис сидів з Любком на канапі. Любко посмілішав і розважав Дениса своїми забавками. Із стіни дивився на них з якоюсь вибачливістю о. Любомир Гайдукевич.

— Ну, то оповідай, Денисе, як там тобі велося, — спитала Іванка.

Денис оповідав про своє турне по Європі.

— А що далі, Денисе?

— Ти знов, Іванко, про ті „далі”. Ой, справді, що принесли мені ті, як ти кажеш, „далі”. Не знаю, чи маєш на увазі „далі” у прислівниковій формі чи в іменниковій?

— Це не важно. Все воно одне й те ж саме... Але ти, Денисе, прекрасно розмовляєш по-українському. Так, немовби повернувся з України, — ствердила Іванка.

— І справді! Уяви собі, Іванко, де ми не концертували! В Англії, Бельгії, Німеччині чи Франції, як тільки хтось із наших наткнувся на моє ім'я, то біг, немов до рідного. Запрошували до своїх домів, пригощували, влаштовували громадські зустрічі, теплі родинні прийняття. То, як було там говорити, як не по-українському? Сама душа говорила. Знаєш, Іванко, ми тут і не усвідомлюємо собі, скільки нас, та хто ми! Я аж тепер відчув, яке велике значення має для нас тут наша рідна мова! Велике всеоб'єднуюче значення має вона для нас. А для чужинців, як одна із групи слов'янських мов. Між своїми людьми почувашся, немов в Україні.

— Хіба ти знаєш, як на Україні?

— Відчуваю. У своєрідній атмосфері вона просякає нас своїм ароматом.

— Денисе, я потелефоную нашим. Їм цікаво буде зараз зустрітися з тобою.

— Ще час, спершу розкажи мені про декого, як вони? Що коло них? Як брат Андрій? Як Ліда, Марко?

— Брат Андрій працює як лікар... Марко одружився з Лідою. У них уже є синок. Ліда учительює. Пригадуєш, їй грозила депортація? А Марко її врятував. Ну, що тобі ще сказати? Помер наш ректор... Після нього ректором став небіжчик отець.

— А хто тепер ректором?

— Пошукуємо ректора, покищо я його заступаю.

— А як твої батьки?

— Батьки тримаються не зле...

— Поки ти, Іванко, декому подзвониш, скажи, будь ласка, чи знайдеться тут в Інституті вільна кімната, щоб мені переночувати?

— Цим не турбуйся. Кімнат доволі. Старші студенти вже склали іспити і роз'їхались...

— Тоді дозволь мені запаркувати свій автомобіль на заїздній площі, бо я залишив його на вулиці.

— Заїжджай! Чому зразу не заїхав?

Коли Денис вийшов з кімнати, Любко запитав:

— Мамо, чи цей дядько буде наш?

— А ти хотів би, щоб він був наш? — запитала мама.

— Так, я хотів би. Він добрий. Він з бородою, як святий Миколай.

Денис підійшов до свого авта і довго розважав, надумувався, що йому робити. Зупинитися тут, чи їхати далі. Міркував: Іванка вже не та, що була. Та й нічого дивного, багато пережила. Пережила кохання, одруження, смерть чоловіка... А тепер рештками своєї любови огортає сінка. Чи не турбую я її своїми відвідинами? Ким я залишуся тут для неї? А вона для мене? Може краще не турбувати її... Чого мені ще сподіватися від неї? Наше вже за нами, його не повернеш... Він сів у авто й поїхав. Їхав навмання, кружляв, як кружляли його думки: навколо міста, парку, зупинився у вулиці, де колись виростав: колись були тут хатина, шум груші, а тепер їх уже не було. Тепер тут стояв триповерховий будинок. Ніщо вже тут не нагадувало йому його дитинства. Об'їхав парк, де так часто зустрічався з Іванкою. Потічок дзюркотів, як і колись. Над потоком схилилася вишня, стрясала з себе білий цвіт. Під подувам вітру злітав цвіт, немов лапатий сніг. „Так опало і наше кохання з Іванкою”, — подумав Денис. Тут облетить цвіт, залишиться овоч. А в нас? Минула тут наша весна. Не повернеться, — ствердив. — Але ж по весні наступає літо. Сів в авто, надумувався. Повернув до перукарні і оголив бороду.

Куди ж мені тепер? Найближчою тут для мене залишилася Іванка. Кохання, немов цвіт вишні, вітер стряс. Але залишилося щось і після цього. Може і тривкіше за кохання. Гарний у неї характер. Скільки вона була посвятилася для мене! Повернуся до Іванки! Таки вона мені найближча. Повернувся. Запаркував автомобіль на заїздній площі. Увійшов із пачкою в руках.

— О, а це хто?! Та ж ти, хлопче, виглядаєш, як перед п'яти роками!

— Хочу тобі, Іванко, показати, з чим метляюся по світу. Мені пощастило видати платівку і тепер роз'їжджаю, шукаю збуту. Може і тут декілька залишу.

— Тобі, Денисе, нічого метлятися по світу. Залишайся тут. Платівку твою ми вже маємо і лише ждемо тебе. Ти вислав мені платівку, не підписавши. Але я зразу відчула, що це твоя композиція. А потім ми бачили твій виступ на телевізії. І всім нам уже ясно стало, що видав ти платівку і виступаєш під псевдонімом. Платівкою не журися, вона знайде свій збут. Сідай до обіду з нами.

— Ти вже був там, у парку, біля тої зачарованої лавки?

— Очевидно, що був... Але тебе там не було...

— Ах, ти такий! Що мені з таким робити?... Не один раз я там зупинилася, біля тої лавки... Думалося, чи трапиться нам ще, бодай один раз у житті, тут біля цієї лавки зустрітися, згадати минуле...

— Судженого, кажуть, і конем не об'їдеш. Ось сонце зависло на вершку сосни, в таку пору ми завжди зустрічалися там біля лавки. Бери синка й поїдемо — доганяти літа молодії...

— О, це чудово! — схвалила Іванка.

Зібралися. Приїхали в парк. Проїшлися стежками. Любко ганяв за метеликами. Денис з Іванкою сиділи на лавці. Перегадували, переспівували минуле, що повернулося до них відсвіжене.

— Признайся, Іванко, чи серйозно ти думала про наше одруження?

— Що тобі сказати? Куди було мені до одруження... Спершу мені тільки хотілося допомогти тобі виплутатись із лабет, у які ти попав був.

— А потім? — запитав Денис, прижмуривши око.

— Е, цікавий знати... По-різному бувало. Скажу тільки одне, що твоя соната мала силу мене повернути, але ти був дуже нетерпеливий... Звіявся, а Гайдукевич не дав мені часу надумуватися... Та й сталося, як сталося... Але що тебе, Денисе, так звітрило?...

— Я бачив, Іванко, що у вас з Гайдукевичем зав'язується кохання, тож боявся, що не переживу розлуку з тобою...

— А бачиш, що пережив...

— Ні, куди мене доля не носила, як життя мною не трясло, тебе з душі моєї не витрясло. Я забув про Гайдукевича, в душі в мене ти залишилась одна. Я не переставав жити тобою... Усе, що я створив, завдячую тобі. Я жив тобою...

— Чому ж ані разу не написав?

— Боявся почути, що ти одружена. Бо чим тоді було б жити?

Іванка застигла в мовчанці.

— Мені цікаво, куди б повела мене доля, коли б не зустрів тебе, Іванко. Коли б ти не перейшла мені дорогу.

— Того не розгадаємо, Денисе. Життя дивно сплітається... Часом від одного кроку залежить майбутнє. Всежтаки, треба вірити, що порядкує всім сила Господня. Перед людиною багато доріг, важливе потрапити на правильний шлях... Дозволь мені подзвонити братові Андрієві та Ліді з Марком — вони давно ждуть тебе. Але жаль, що не бачили тебе з бородою...

— Це нічого, борода ще виросте...

Денис дивився на Іванку повну захвату, йому хотілось обняти її і розцілувати. В душі стріпонулося щось давнє — незабутнє...

Пішли в рух телефони. У телефонах радісні вигуки. Ага, повернувся... не заблудився... герой! З'їжджалися друзі та знайомі. Кожного вечора товариські зустрічі, наради і пляни. Забавлялися під звуки Денисової платівки.

Денисе-Романе, нікуди ти вже від нас не поїдеш. Ти наш і будеш з нами, а ми з тобою. Всі ми тут спільно творитимемо здорове ядро заморської України. Коли, як не тепер? Хто, як не ми?

Так віджило Денисове кохання з Іванкою, в поєднанні з громадсько-суспільною і творчою працею, що й завершилося їхнім одруженням.

ДРУКОВАНІ ТВОРИ ЦЬОГО Ж АВТОРА

1. «НА ПЕРЕХРЕСНИХ ШЛЯХАХ» (збірка оповідань) 1954 рік.
2. «КЛАДКА» (дитячі новелі) 1957 рік
3. «ЗНАЙОМІ ОБЛИЧЧЯ» (збірка оповідань) 1961 рік
4. «ДРУЗИ МОЇХ ДНІВ» (збірка новель) 1967 рік
5. «ДАЛЕКІ ОБРІЇ» (збірка оповідань) 1968 рік
6. ПОКОЛІННЯ ЗЙДУТЬСЯ» (повість з еміграційного життя) 1974 рік
7. «ЗАМРЯЧЕНІ РАНКИ» (оповідання, новелі, нариси) 1978 рік
8. «ДО РІДНИХ ПРИЧАЛІВ» (репортажі з обстеження шкіл в Канаді) 1979 рік. (Відзначена на конкурсі ім. І. Франка)
9. «ЗАОБРІЙНІ ПЕРЕГУКИ» (збірка оповідань і новель) 1984 рік
10. «ПОКОЛІННЯ ЗЙДУТЬСЯ» (в перекладі на англійську мову) 1985 рік

ШКІЛЬНІ ПІДРУЧНИКИ:

«ЛАСТІВКА» (читанка для 2-ої класи)

«РОМАШКА» (читанка для 3-ої класи)

«СОНЯШНИК» (читанка для 4-ої класи)

«Збірник диктантів» (для молодших і старших клас)

